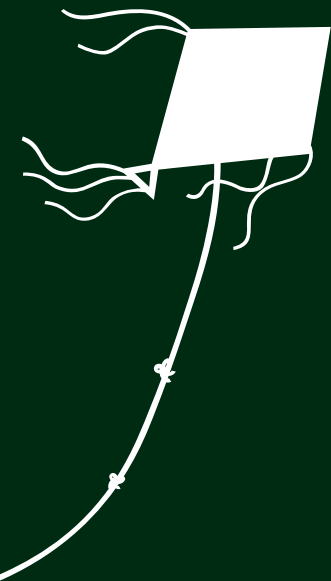

ШАЙЛОО ЖАНА ЖУРНАЛИСТТЕР: КАНТИП ЧАГЫЛДЫРУУ КЕРЕК?

Шайлоону чагылдырууда
журналисттер үчүн колдонмо

ШАЙЛОО ЖАНА ЖУРНАЛИСТТЕР: КАНТИП ЧАГЫЛДЫРУУ КЕРЕК?

**Шайлоону чагылдырууда
журналисттер үчүн колдонмо**

Алишева Н.И., Исаева А.Б., Усенова Б.Д.

УДК ?
ББК ?

Алишева Н.И., Исаева А.Б., Усенова Б.Д.

ШАЙЛОО ЖАНА ЖУРНАЛИСТТЕР: КАНТИП ЧАГЫЛДЫРУУ КЕРЕК? (Шайлоону чагылдырууда журналисттер үчүн колдонмо)

“Медиа Полиси Институту” Коомдук Фонду – Б.: 2017, 72 бет.
Кыргыз жана орус тилдеринде.

Бул колдонмодо журналисттер үчүн шайлоону чагылдырууда пайдалуу боло турган сунуштамалар камтылды. Сунуштамаларды ЖМК редакциялары үчүн шайлоо маалында юридикалык коопсуздук боюнча өткөрүлгөн конок лекциялардын жыйынтыгынын негизинде “Медиа Полиси Институту” Коомдук фондунун юристтери иштеп чыкты.

Шайлоо процессин чагылдыруу жаатында жалпыга маалымдоо каражаттарынын жана интернет-басылмалардын кесиптик билим деңгээлин жогорулатуу максатында “Медиа Полиси Институту” КФ Бишкек шаарында жана республиканын региондорунда 10 теле-радиокомпаниянын жана интернет-басылмалардын редакциялары үчүн окуу лекцияларын өткөрдү.

Авторлор бул китепчени даярдоодо жарыялоолорун колдонууга уруксат бергени үчүн “International Media Support” (Копенгаген, Дания), “Réseau Liberté” (Монреаль, Квебек) жана “Media&Democracy Group” (Ванкувер, Канада) медиа компанияларына жана ЖМКны Колдоо Борборуна (Воронеж, Орусия) ыраазычылыгын билдиришет.

Бул жарыялоолордо шайлоо процесстерин чагылдырууда журналисттердин укуктары жана милдеттери, КР шайлоо комиссияларына ыйгарым укуктары, кесиптик стандарттар жана шайлоо маалында журналисттердин жоопкерчилиги каралган.

Ушул колдонмо European Endowment for Democracy уюмунун финансылык колдоосу алдында КР ЖМКда шайлоону бейтараптуу чагылдырууга колдоо көрсөтүү боюнча долбоордун алкагында иштелип чыкты.

Басылмадагы материалдар European Endowment for Democracy уюмунун расмий көз карашын сөзсүз эле чагылдыра бербейт.

© Бардык укуктар корголгон. Материалдарды колдонууда “Медиа Полиси Институту” Коомдук фондунун макулдугу алынууга тийиш жана басылмага милдеттүү түрдө шилтеме жасалышы керек.

УДК ?
ISBN ?
ББК ?

© Алишева Н.И., 2017
© Исаева А.Б., 2017
© Усенова Б.Д., 2017
© «Медиа Полиси Институту» КФ, 2017

МАЗМУНУ

1. ШАЙЛОО МААЛЫНДА ЖМКНЫН РОЛУ	7
2. ЖМК ӨКҮЛДӨРҮНҮН УКУКТАРЫ, МИЛДЕТТЕРИ ЖАНА КР ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫНЫН ЫЙГАРЫМ УКУКТАРЫ	17
3. ШАЙЛООНУ ЧАГЫЛДЫРУУДА СУНУШТАМАЛАР	23
4. ЖМК ЖАНА ИНТЕРНЕТ-БАСЫЛМАЛАРДЫН ЖООПКЕРЧИЛИГИ	35
5. ТИРКЕМЕЛЕР	39
5.1. МЫЙЗАМДАРДАН ҮЗҮНДҮЛӨР	39
5.2. ЖМКНЫН МЫЙЗАМ БУЗГАН АРАКЕТТЕРИНЕ БАЙЛАНЫШТУУ КР БШКГА ТҮШКӨН ДАТТАНУУГА КАРАТА БАШКЫ РЕДАКТОРДУН ТҮШҮНДҮРМӨСҮ	65
5.3. СУНУШТАЛГАН КЕЛИШИМДИН ҮЛГҮСҮ	67

1. ШАЙЛОО МААЛЫНДА ЖМКНЫН РОЛУ

Жарандардын мамлекетти башкарууга катышуу укугун ишке ашыруунун формасы болгон жалпы маалымат эркиндиги жана эркин шайлоо демократиялык түзүлүштүн өз ара ажырагыс эки чоң баалуулугу болуп эсептелет¹.

Шайлоо – бул өлкөдө болчу өзгөчө процесс. Мында жалпыга маалымдоо каражаттары (ЖМК) мамлекетке тиешелүүбү же жеке компанияларгабы – буга карабастан эркин жана адилет шайлоону камсыздоодо маанилүү ролду ойнойт. Идеологиялык жана саясий көп түрдүүлүк болгон чакта, көп партиялуулук шарттарында добуш берүүчүнүн аң-сезимдүү тандоосунун чыныгы эркиндиги үчүн ал талапкерлер жана шайлоо процесси тууралуу толук маалыматка ээ болушу керек².

Демократиялык шайлоонун негизги принциптери:

1. Шайлоо адилет жана эркин өтүүгө тийиш.
2. Маалымат каражаттары өзүнүн үч функциясын аткарышы керек:
 - кабарландыруу,
 - шайлоонун жүрүшүнө дыкат көз салуу жана добуш берүүчүнүн үнү болуу³.

Шайлоо өнөктүгүнүн жүрүшүндө ЖМК бардык талапкерлердин, шайлоону өткөрүү боюнча ыйгарым укуктуу органдардын ишин чагылдырат, добуш берүүчүлөрдү шайлоо процесси жөнүндө кабарландырат, катышуучулардын шайлоо мыйзамдарын бузганы тууралуу билдиришет, муну менен жарандарга өз эркин билдирүүгө конституциялык укугун жүзөгө ашырууга көмөктөшөт.

ЖМК шайлоонун жүрүшүндө бир эле маалда бир нече функцияны аткарышат:

- коммуникациялык канал кызматын аткарышат,
- шайлоо алдында үгүт үчүн эркин аянт болуп беришет жана
- жарандык көзөмөлдүн аспабына айланышат.

¹ Журналистиканы жөнгө салуунун эл аралык стандарттары жана чет өлкөлүк практика: окуу китеби. ЮНЕСКОнун басылмасы. – М. 2011. 135-бет.

² Ошол эле жерден караңыз. 360-бет.

³ Шайлоонун жүрүшүндө жалпыга маалымдоо каражаттарын колдоо үчүн нускамаларды берүү боюнча колдонмо. IMS, Réseau Liberté, M& DG. -2006. 18-бет.

Өз кезегинде шайлоону чагылдыруу процесси журналисттерге кошумча милдеттерди жана күчөтүлгөн жоопкерчиликти да жүктөйт.

Бул процесстин жүрүшүндө улуттук шайлоо мыйзамдары ЖМКнын ишин эки этапка бөлөт:

- шайлоочуларды кабарландыруу,
- шайлоо алдындагы үгүт.

Буга байланыштуу ЖМК үчүн бул этаптарды туура бөлүштүрө алуу абдан маанилүү болуп саналат.

Шайлоо алдындагы үгүт – бул «шайлоо өнөктүгүнүн мезгилинде маалыматтарды даярдоо жана таратуу боюнча талапкерлердин, саясий партиялардын ыйгарым укуктуу өкүлдөрүнүн жана ишенимдүү адамдарынын шайлоочуларды тигил же бул талапкерлер үчүн же аларга каршы добуш берүүгө түрткөн же түртүү максаты бар иштери»⁴.

Эрежеге ылайык, үгүт материалдары шайлоочуну өз добушун дал ушул талапкер үчүн берүүгө түрткөн талапкердин оң мүнөздөмөсү болуп саналат.

Мыйзамдарга ылайык, үгүт материалдарын төмөнкүдөй белгилери боюнча аныктаса болот:

- тигил же бул талапкер, талапкерлердин тизмеси үчүн добуш берүүгө же болбосо аларга каршы добуш берүүгө үндөөлөр;
- айрым талапкерлерге же кайсы бир саясий партияга карата колдоону билдирүү;
- талапкерди же талапкерлердин тизмесин шайлоонун же шайлабай коюунун мүмкүн болуучу кесепеттерин баяндап жазуу;
- талапкерлердин, алардын кесиптик иштерине же алардын өздөрүнүн кызматтык (кызмат орундук) милдеттерин аткарууларына байланышпаган ишмердиги жөнүндө маалыматтарды таратуу.

ЖМК шайлоо алдындагы үгүткө катыша алышы үчүн алар Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдумдарды өткөрүү боюнча борбордук шайлоо комиссиясында (мындан ары – КР БШК) аккредитация жол-жобосунан өтүүгө тийиш.

⁴ 2011-ж. 2-июлундагы № 68 «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» КР Мыйзамынын 1-беренеси.

Шайлоону дайындоо жөнүндө чечим расмий жарыяланган күндөн тартып 20 календардык күндөн кечиктирбестен ЖМК жана интернет-басылмалар⁵ аккредитация алуу үчүн шайлоо өткөрүүдө берилген эфирдик убакытты, басылма аянтты же интернет-басылмада жарыялоо укугун төлөөнүн өлчөмү жана башка шарттары жөнүндө маалыматтарды КР БШКга берүүгө тийиш. Талапкерлерге жана саясий партияларга берилген акы төлөнүүчү оболук убакыттын баасы шайлоо дайындалган күнгө чейинки 6 ай үчүн алынган баадан ашышы мүмкүн эмес.

ЖМК жана интернет-басылмалардын редакциялары үгүт материалдарында төмөнкүдөй реквизиттер көрсөтүлүшү керектигине көңүл бурууга тийиш:

- үгүт материалдарын даярдаган уюмдун аталышын жана дарегин (адамдардын фамилиясын, атын, атасынын атын жана жашаган жеринин дарегин),
- үгүт материалдарын даярдоого тапшырык берген адамдын (уюмдун аталышын), фамилиясын, атын, атасынын атын,
- алардын нускасы, чыгарылган күнү жөнүндө маалыматты,
- тапшырык акысын төлөгөн саясий партиянын ыйгарым укуктуу өкүлүнүн атын, атасынын атын камтышы керек.

Бул маалыматтарды камтыбаган үгүт материалдарын таратууга тыюу салынат. ЖМК жана интернет-басылмалардын редакциялары шайлоо алдында чыккан үгүт материалдарына эсеп жүргүзүп турууга тийиш. Себеби шайлоо комиссиясынын суроо-талабы боюнча алар бул маалыматтарды эки күндүк мөөнөт ичинде берүүгө милдеттүү. Зарыл болгон учурда материалдардын көчүрмөлөрү да суратып алынышы мүмкүн.

Мезгилдүү басма сөздө үгүт материалдарын жарыялоо кандай гана формада болбосун редакциялык чечмелөөлөр, ошондой эле тиешелүү талапкер же саясий партиялар менен макулдашылбаган баш темалар жана иллюстрациялык сүрөттөр менен коштолбошу керек.

⁵ «КР Президентин жана КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Конституциялык Мыйзамдын 1-беренесинде интернет-басылма – бул «эгерде интернет-басылмага кирүүчүлөрдүн саны суткасына 500 уникалдуу кирүүчүдөн же айына 1000 уникалдуу кирүүчүдөн ашса, социалдык тарамдардагы интернет-блогдордон жана жеке адамдардын персоналдык барактарынан тышкары, жаңылыктык, маалыматтык-талдоочулук, көңүл ачуучулук жана башкача мүнөздөгү материалдарды камтыган, КРда администрацияланган (модернизацияланган) же КРнын жарандары жана (же) юридикалык жактары ээлик кылуучулары болуп саналган, интернет тарамына кирүүчүлөрдүн эркин кирүүсүнө мүмкүнчүлүк берген интернет сайт (портал, форум)»

Талапкерлерге, саясий партияларга менчигинин түрүнө карабастан обо убактысын же басма аянтын берген ЖМК башка талапкерлерге, саясий партияларга да обо убактысын ошондой эле көлөмдө жана ошол эле шарттарда (баанын, обого чыгуу убактысынын, басма аянтынын көлөмүнүн бирдейлиги жана башка шарттар) берүүгө милдеттүү.

Шайлоо алдындагы үгүт материалдарын көрсөткөн маалда арасына жарнама же башка теле-радиопрограммалар кошулбашы керек.

Шайлоо алдындагы үгүттү камтыган, обого чыгарылган теле жана радио программалардын видео жана үн жазуулары шайлоонун жыйынтыктары жарыяланган күндөн тартып 12 айдан кем эмес убакыт ичинде сакталышы керек. Телерадиоберүү уюмдары көрсөтүлгөн теле жана радио программалардын көчүрмөлөрүн тиешелүү шайлоо комиссиясы талап кылса, аларды акысыз берүүгө милдеттүү.

Мыйзамдарда **кабарландыруу** калыс, так болуп, талапкерлердин, саясий партиялардын теңдигин бузбашы керектиги, аларда кандайдыр бир талапкерге, саясий партияга артыкчылык берилбешин зарыл экени белгиленген⁶.

Кабарландыруу – бул биринчи кезекте кайсы бир талапкерге карата алдын ала жаңылыш пикирди таңуулабастан, электоратты так маалымат менен камсыздоо. Бул маалымат жарандарга шайлоо алдындагы жарыш маалында аң-сезимдүү жана туура тандоо жасоого жардам берет. Шайлоочулар калыс, эч кимге жан тартпаган жаңылыктарды үгүттөн так айырмалай алгыдай болушу керек.

Шайлоого байланыштуу коомдук пикирди сурамжылоонун натыйжаларын жарыялоо (чагылдыруу) шайлоочуларды кабарландыруунун бир түрү болуп саналат.

Шайлоого байланыштуу коомдук пикирди сурамжылоонун натыйжаларын колдонгондо ЖМК төмөнкүлөрдү көрсөтүүгө милдеттүү:

- сурамжылоону жүргүзгөн уюмду же жеке жакты;
- анын жүргүзүлгөн убагын, сурамжылоого катышкандардын

⁶ 2011-ж. 2-июлундагы № 68 «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» КР Мыйзамынын 22-беренеси.

санын (иргелген);

- маалыматты чогултуу усулун;
- сурамжылоо жүргүзүлгөн аймакты;
- суроонун так баяндалышын;
- мүмкүн болуучу кемчиликтерге статистикалык баа берүүнү;
- сурамжылоону жүргүзүүнү табыштаган жана аны жарыялоого акы төлөгөн жакты.

Добуш берүү күнүнө чейинки акыркы беш календардык күндө, ошондой эле добуш берүү күнү коомдук пикирди сурамжылоонун натыйжаларын, шайлоонун натыйжаларынын божомолдорун, шайлоого байланышкан башка изилдөөлөрдү жалпыга маалымдоо каражаттарында жарыялоого тыюу салынат.

Колдонуудагы мыйзамдардын жогоруда белгиленген талаптарын сактабагандык үчүн жоопкерчилик каралган.

Өз ишинде ЖМК мыйзамдардын ченемдерин так сакташы керек. Журналисттерге талапкерлердин жана шайлоо процессинин башка катышуучуларынын ар-намысына, кадыр-баркына жана ишкердик беделине шек келтирген, такталбаган маалыматтарды жайылтууга тыюу салынат. Жаңылыктардын предмети болгон материалдарды пайдаланганда бардык учурларда ал жерде айтылган фактыларды кайра текшерип чыгыш керек. Бул шайлоонун демократиялуу өтүүсүнө көмөкчү болот. Себеби жакшы кабардар болгон шайлоочулар өз позициясын тандап алууда жана өз алдынча чечим кабыл алууда эркин болушат.

ЖМКнын шайлоо өнөктүгүн чагылдыруусу үч маанилүү компонентти камтышы керек. Алар бул процесстин мүмкүн болушунча толук чагылдырылышын камсыздайт:

№1 компонент. Талапкерлер

ЖМК талапкерлердин өмүр баянын, эмгек жолун жана шайлоо алдындагы программасын кеңири чагылдырууга тийиш. Талапкерлердин шайлоо алдындагы платформасына кеңири түшүндүрмөнү адистердин жана талапкерлердин чечмелөөлөрү менен берүү абдан маанилүү. Себеби алар коомчулуктун көңүлүн тигил же бул талапкердин программасынын күчтүү жана чабал жактарына бура алышат. Эгерде бир талапкердин иш-аракеттери материалды да-

ярдоого себепчи (маалыматтык шылтоо) болсо, анда бул окуя тууралуу кыска жаңылык даярдаганга аракет жасаш керек.

Эгерде талапкерлер буга чейинки шайлоого катышса, анда мурда берген убадаларына иликтөө жүргүзүү журналисттин милдетине кирет. Журналист талапкердин ошол убадаларын ишке ашыруу үчүн кандайдыр бир чаралар көрүлгөнбү же жокпу – мына ушуну такташы керек. Журналист талапкерлердин айтып жаткан убадалары канчалык реалдуу, аларды аткаруу мүмкүнбү же бул убадалар негизсиз, аткарууга мүмкүн эмеспи – ушул суроолорго жооп издеши керек. Бул мезгилде талапкердин иш-аракеттерине дыкат талдоо жүргүзүп, жүйөлүү сын айтуу абдан маанилүү. Коомчулук «бул талапкер үчүн добуш бериш керекпи же жокпу?» деген суроого жооп алышы үчүн мына ушундай маалыматты жеткирүү зарыл.

Саясий партиялардын популярдуулугуна, оппозициялык маанайына, алардын ичинен кимиси лидер болгонуна көңүл буруңуз. Эрежеге ылайык, шайлоодо ЖМК тарабынан өзгөчө көңүл бурулган эки негизги партия же эки талапкер үстөмдүк кылат. Бирок тең салмактуулукту сакташ үчүн калктын айрым аз сандуу топторуна кызыктуу болушу мүмкүн же айрым аймактарда мааниси бар чакан партиялар тууралуу да айтып бергенге аракет жасаңыз. Балким келечекте алардын бири парламенттик коалицияга кирип калышы ыктымал же парламентте каршы салмак болушу мүмкүн.

Талапкерлердин популярдуулугуна карабастан алардын айланасындагы окуяларды чагылдырууда бардыгы үчүн тең шарттарды түзүп, үгүт материалдарын кошпогондо, бардык материалдардын тең салмактуулугун камсыздаш керек. Себеби Кыргызстандын шайлоо мыйзамдарына ылайык, үгүт продукциясын жайылтуу атайын ченемдер менен жөнгө салынат.

№2 компонент. Шайлоо өнөктүгү

Шайлоочуларга шайлоо системасы кантип түзүлгөнүн, шайлоо участокторун түзүү тартибин, ким жана кантип шайлоочулардын тизмесин түзөөрүн, добуш берүүнүн жол-жобосу кандай болгонун, добуш берүүнүн жыйынтыктарын чыгаруу тартибин, ошондой эле добуш бере албай турган адамдардын тизмегин тактоо ЖМКнын функциясына кирет. Журналист талапкерлерди каттоо кайсы эрежелер боюнча жүргөнүн тактап, талапкерлердин кимиси мый-

замдарга ылайык бардык зарыл талаптарды аткарганына жана аны БШК каттаганына көз салып турат.

Талапкерлерди жана алардын шайлоо алдындагы платформасын салыштыруу мүмкүнчүлүгү болушу үчүн ЖМК шайлоочуларды жетиштүү маалымат менен камсыздоого тийиш.

Шайлоо – бул өз процессине көптөгөн басма жана «электрондук» ЖМКны тарткан окуя. Буга байланыштуу журналисттер шайлоону чагылдырууга жоопкерчиликтүү мамиле жасоого тийиш. Эгерде сиз шайлоону чагылдырып жатсаңыз, анда бул система өзү кандай иштей турганын түшүнүшүңүз керек. Болбосо, көйгөйлөр же мыйзам бузуулар тууралуу шайлоочуларга толук маалымат бере албайсыз.

Өлкөнүн саясий тарыхындагы негизги фактыларды билиш керек. Себеби шайлоого калктын колдоосуна ээ болуп, бийликке келүү үчүн өз ара атаандашкан саясий партиялар катышат

Журналисттер төмөнкүлөр тууралуу маалыматка ээ болушу керек:

- шайлоо алдындагы жарышка катышкан негизги саясий партиялар тууралуу,
- алардын лидерлери жана идеологиялары тууралуу,
- ошондой эле алардын салыштырмалуу күчүнө жана алар канчалык популярдуу болгонун баа берүү зарыл.

Кесипкөй чагылдыруу журналисттердин жеке пикири жана жактыруусу менен коштолбоого тийиш. Коомчулук үчүн мааниси бар маалыматты жашыруу же бурмалоо максатында, ошондой эле талапкер тууралуу билип туруп жалган маалымат таратуу үчүн журналисттин укугун колдонууга болбойт.

№3 компонент. Добуш берүү процесси

Талапкерлер жана алардын шайлоо алдындагы программалары жөнүндө маалыматтардан тышкары ЖМК Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдумдарды өткөрүү боюнча борбордук шайлоо комиссиясынын (мындан ары – БШК) ишине да дыкат көз салып турушу керек. Себеби бул орган акыйкат жана таза шайлоону камсыздоого түздөн-түз милдеттүү.

Добуш берүүчүлөр үчүн шайлоо системасын түшүнүүгө мүмкүнчүлүк берген маалыматты алуу абдан маанилүү. Мисалы:

- шайлоо алдындагы өнөктүк кантип каржыланат жана кандай чыгымдар болду;
- добуш берүүгө катышуу үчүн шайлоочулардын келүүсү кандай;
- добуш берүүнүн жол-жобосу кандай болот;
- шайлоонун мөөнөттөрү кандай;
- добуштарды саноо үчүн кандай тартип белгиленди;
- БШКга түшкөн даттануулар барбы жана алар боюнча чечим кабыл алындыбы;
- добуш берүүнүн натыйжалары кандай ж.б..

Добуш берүү күнү – бул эң башкы окуя. Добуш берүүнүн жашырындуулугу бузулбай, бардык бюллетендер туура саналып, ар бир шайлоочу добуш берүүгө эркин катышып, ал эми шайлоонун жыйынтыктары бурмаланбашы үчүн ЖМК кабарландыруу боюнча бардык зарыл чараларды көрүшү керек.

Эгерде шайлоодо добуш берүү процессине кийлигишкен учурлар болсо, анда алар жаңылыктардын предметине айланууга тийиш. Бирок добуштар бурмаланган бир учур бардык жерде эле ушундай көрүнүш болуп жатат дегенди билдирбейт. Апыртып, күчөтүү аракетинен оолак болуу керек.

ЖМК бюллетендерди саноого карата иш жүзүндөгү маалыматты гана берип, өзгөчө этият болушу абзел.

Жеңип чыккан талапкер берген убадалар канчалык аткарылып жатканын шайлоочулар көзөмөлдөй алышы үчүн буга байланыштуу маалыматты коомчулукка жеткирип туруу зарыл.

Шайлоонун кошумча айлампарлары дайындалган учурларда ЖМК процессти чагылдырууну уланта берет. Ошондой эле журналисттер шайлоо аяктаганы менен аны чагылдыруу токтобой турганын түшүнүшү керек. Алар жеңип чыккан талапкерлердин убадаларынын жыйынтыктарына көз салып, муну үзгүлтүксүз чагылдырып турушу керек.

ШАЙЛОО ӨНӨКТҮГҮН ЧАГЫЛДЫРУУНУН ҮЧ МААНИЛҮҮ КОМПОНЕНТИ

КОМПОНЕНТ 1

ТАЛАПКЕРЛЕР

Шайлоочуларга төмөнкүлөрдү жеткириңиз:

- талапкерлердин шайлоо алдындагы программаларынын күчтүү жана чабал жактарын;
- талапкерлердин өмүр баянын, эмгек жолун жана шайлоо алдындагы платформаларын;
- калктын айрым топторуна кызыктуу болушу мүмкүн же айрым аймактарда мааниси бар алдыга чыккан жана чакан партиялар тууралуу маалыматты;
- бардык талапкерлер тууралуу тең салмактуу жана объективдүү маалыматты.

КОМПОНЕНТ 2

ШАЙЛОО ӨНӨКТҮГҮ

Шайлоочуларга төмөнкүлөрдү түшүндүрүп бериңиз:

- шайлоо системасы кантип түзүлгөнүн;
- шайлоо участкторун түзүү тартибин;
- шайлоочулардын тизмелерин ким жана кантип түзөөрүн;
- добуш бере албай турган адамдардын тизмегин;
- добуш берүүнүн жол-жобосу жана анын жыйынтыктарын чыгаруу тартибин.

КОМПОНЕНТ 3

ДОБУШ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИ

Шайлоочуларды төмөнкүлөр тууралуу маалымдашыңыз керек:

- шайлоо алдындагы өнөктүктү каржылоонун жана чыгымдоонун тартиби тууралуу;
- добуш берүүчүлөрдүн шайлоого катышуу үчүн келүүсү;
- добуш берүү процессинен өтүү жана бул процесске ыктымал кийлигишүүлөр;
- добуш берүүнүн жыйынтыктары;
- шайлоо мыйзамдарынын бузулушуна жана алар боюнча кабыл алынган чечимдерге карата БШКга түшкөн даттануулар;
- жеңип чыккан талапкерлер жана алар берген убадасын канчалык аткарып жатканы тууралуу.

2. ЖМК ӨКҮЛДӨРҮНҮН⁷ УКУКТАРЫ, МИЛДЕТТЕРИ ЖАНА КР ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫНЫН ЫЙГАРЫМ УКУКТАРЫ

Колдонуудагы мыйзамдарга ылайык, журналисттер маалыматты эркин чогултууга, талдоого жана жайылтууга, коом үчүн мааниси бар маалыматка жетүүгө, техникалык каражаттардын жардамы менен жазуу жүргүзүүгө укугу бар жана мындан башка укуктарга ээ. Бирок ошону менен бирге алардын милдеттери да бар. Журналисттер укуктарды жана эркиндикти сыйлоого, адамдын ар-намысын жана кадыр-баркын урматтоого, даярдап жаткан материалдардын жана билдирүүлөрдүн ишенимдүүлүгүн текшерүүгө, объективдүү маалымат берүүгө, күнөөсүздүк жоромолу принцибин сактоого милдеттүү.

Мындан тышкары шайлоо процесси маалында Кыргыз Республикасынын «Жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндө», «Телекөрсөтүү жана радиоуктуу жөнүндө» жана «Журналисттин кесиптик ишин коргоо жөнүндө» мыйзамдары менен каралган журналисттердин негизги укуктарына жана кепилдиктерине атайын чектөөлөр коюлат. Бул чектөөлөр адилет шайлоону камсыздоо жана жарандардын эркин билдирүүсүнө көмөктөшүү максатында киргизилген. Бул чектөөлөр «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» КР Конституциялык мыйзамына (мындан ары – Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзам) киргизилген. Бул мыйзам шайлоого даярдык көрүүгө жана аны өткөрүүгө байланышкан мамилелерди жөнгө салууда негизги ченемдик укуктук акт болуп саналат.

Аталган мыйзамдын негизинде КР БШК алдыда болчу шайлоого жараша (КР Президенттигине, КР Жогорку Кеңешине же жергиликтүү кеңештерге) локалдык (жергиликтүү) документтерди кабыл алат. Бул документтерде каралган ченемдер шайлоо өнөктүгү жүргөн мезгилде жана шайлоо өткөрүү үчүн белгиленген мөөнөттөрдүн алкагында гана күчүндө боло турганын эсепке алуу зарыл.

Шайлоо процесси ЖМК өкүлдөрү үчүн төмөнкүдөй укуктарды жана милдеттерди белгилейт.

⁷ Шайлоо мыйзамдарында «журналист» эмес, «жалпыга маалымдоо каражаттары» же «ЖМК өкүлү» деген түшүнүктөр колдонулат.

ЖМК ӨКҮЛДӨРҮ ТӨМӨНКҮЛӨРГӨ УКУКТУУ:

1. таанышууга

шайлоо комиссиясынын протоколдору менен таанышууга укуктуу (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 11-беренесинин 2-пункту*);

2. таанышуу жана берүү үчүн документтерди талап кылууга

шайлоонун жыйынтыктары жөнүндө, шайлоо комиссиясынын күбөлөндүрүлгөн протоколдун көчүрмөсүн, ошондой эле башка шайлоо документтеринин көчүрмөлөрүн (мисалы, добуш берүү үчүн шайлоочуларга берилген бюллетендерди) таанышуу жана берүү үчүн документтерди талап кылууга укуктуу (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 35-беренесинин 22-пункту; 11-беренесинин 3-пункту*);

3. катышууга

- шайлоо комиссияларынын жыйналыштарына катышууга (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 11-беренесинин 2-пункту*);
- БШК жараксыз жана ашык шайлоо бюллетендерин жок кылганда катышууга (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 30-беренесинин 7-пункту*);
- КР БШК аймактык жана участкалык шайлоо комиссияларына шайлоо бюллетендерин өткөрүп бергенине катышууга (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 30-беренесинин 7-пункту*);
- шайлоочулардын добуштарын саноого катышууга (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 35-беренесинин 2-п.*);
- шайлоо күнү жана мөөнөтүнөн мурда добуш берген күндөрү шайлоо үчүн жайларда (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 33-беренесинин 3-пункту*) болууга укуктуу.

4. сүрөткө жана тасмага тартууга:

- шайлоого даярдык көрүү мезгилинде (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 11-беренесинин 2-пункту*);
- добуш берүү күнү шайлоочулардын добуш берүүлөрүнүн жашыруундуулугун бузбастан, участкалык шайлоо комиссиясынын төрагасы аныктаган жерден фото- жана көрмө-тартууну жүзөгө ашырууга (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 11-беренесинин 2-пункту*);

- добуштарды саноо процессин тартууга укуктуу (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 35-беренесинин 2-пункту*).

5. тагынып жүрүүгө

өзүнүн статусу, фамилиясы, аты-жөнү, алар атынан чыккан уюмдардын аталышы белгиленген, шайлоо алдындагы үгүт белгилерин камтыбаган төш белгини тагынып жүрүүгө укуктуу (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 11-беренесинин 5-пункту*).

ЖМК ӨКҮЛДӨРҮ ТӨМӨНКҮЛӨРГӨ МИЛДЕТТҮҮ:

1. төм. сактоого

- шайлоону чагылдырууда калыстык жана ишенимдүүлүк принциптерин карманууга (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 3-пункту*);
- талапкерлер тууралуу маалыматтык материалдарды даярдоодо эч кимисине артыкчылык бербөөгө (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 33-беренесинин 3-пункту*);
- чет өлкөлүк теле- жана радио программаларды жазылып алынган түрүндө берүү тартибин сактоого (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 16-пункту*).

2. төм. жарыялоого

талапкердин абийирине, ар-намысына же ишкер беделин зыян келтирген жана билип туруп жалган маалымат таратылган учурда талапкердин талабы боюнча төгүндөө **жарыялоого** жана **билдирүүлөргө түшүндүрмө берүүгө** (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 28-беренесинин 5-пункту*)⁸.

3. төм. берүүгө:

- республикалык бюджеттен каржылануучу телерадио уюмдар жана санариптик берүүнүн социалдык пакетине кирген телерадио уюмдар БШКга шайлоочуларга өздөрүн шайлоочулар-

⁸ Талапкерге шайлоо алдында үгүттөө мөөнөтү бүткөнгө чейин анын кадыр-баркына зыян келтирген маалымат жарыяланган ЖМКда талапкердин беделин коргоо иретинде төгүндөө же башка түшүндүрмөлөрдү жарыялоого мүмкүнчүлүк бербегени, ошол ЖМКны сот жоопкерчилигине тартуу үчүн негиз болуп саналышы мүмкүн. (2011-жылдын 2-июлундагы № 68 «КР Президентин жана КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Конституциялык Мыйзамдын 28-бер. 6-п.).

дын тизмесинен текшерүүнүн зарылдыгы жөнүндө маалымдоо үчүн жетиштүү көлөмдө, акысыз эфирдик убакыт берүүгө *(Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 2-1-пункту)*.

- талапкерлерге шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүдө тең мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга милдеттүү (мамлекеттик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан негизделген; ошондой эле толугу менен же жарым-жартылай республикалык же жергиликтүү бюджеттин каражаттарынын эсебинен каржыланган; же салык жана милдеттүү төлөмдөрдү төлөөдө жеңилдиктери бар ЖМКга же интернет-басылмаларга, тиешелүү) *(Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 18-пункту)*.
- талапкерлерге акысыз эфирдик убакыт берүүгө милдеттүү (мамлекеттик же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан негизделген; ошондой эле толугу менен же жарым-жартылай республикалык же жергиликтүү бюджеттин каражаттарынын эсебинен каржыланган; же салык жана милдеттүү төлөмдөрдү төлөөдө жеңилдиктери бар ЖМКга же интернет-басылмаларга тиешелүү) *(Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 24-беренесинин 1-пункту)*.

4. төм. жол бербеши керек:

- билип туруп жалган маалыматтарга негизделген жана талапкерлердин абийирине, ар-намысына же ишкер беделине зыян келтирген материалдарды жарыялоого укугу жок *(Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 28-беренеси)*;
- шайлоо участкасында сүрөт жана видео тарткан учурда добуш берүүнүн жашырындуулугун бузбоого милдеттүү *(Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 11-беренеси)*;
- улуттук, этностук, расалык, диндик, аймактар аралык кастыкты, гендердик жана башка социалдык артыкчылыктарды, басмырлоолорго, кастыкка чакырууларды үгүттөөгө; же бийликти басып алуу, конституциялык түзүлүштү зомбулук менен өзгөртүү жана мамлекеттин бүтүндүгүн бузуу чакырыктарын; согушту үгүттөөгө тыюу салынат *(Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 28-беренесинин 2-пункту)*;
- добуш берүү күнүнө чейинки акыркы беш календардык күндө, ошондой эле добуш берүү күнү коомдук пикирди сурамжылоонун натыйжаларын, шайлоонун натыйжаларынын божомолдорун, шайлоого байланышкан башка изилдөөлөрдү жа-

рыялоого жол берилбейт (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 24-беренесинин 6-пункту*);

- эгерде көрсөтүлгөн адамдар ушул ЖМКнын уюштуруучулары же интернет-басылманын ээлери жана бир эле убакта талапкерлер же болбосо алардын өкүлдөрү болуп саналса, бул ЖМК жана интернет-басылмалардын маалыматтык теле-жана радио программаларын алып барууга, ушул ЖМК жана интернет-басылма аркылуу шайлоону чагылдырууга катышууга тыюу салынат (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 7-пункту*).

5. берүүлөргө байланыштуу милдеттер:

- чет өлкөлүк теле- жана радио программалар жазылып алынган түрүндө берилет;
- талапкерлердин ар намысына, кадыр-баркына жана ишкердик беделине шек келтирген теле- жана радио программаларды жазып алып берүүгө тыюу салынат (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 16-пункту*).

Шайлоону даярдоону жана өткөрүүнү уюштуруу милдети КР шайлоо комиссияларына жүктөлгөн, алар жарандардын шайлоо укуктарын ишке ашырууну жана коргоону камсыз кылат. Өз ишин жүзөгө ашырууда шайлоо комиссиялары төмөнкү *принциптерди* жетекчиликке алууга тийиш:

- жалпыга бирдей шайлоо укугу,
- тең шайлоо укугу,
- тикелей шайлоо укугу,
- жашыруун добуш берүү,
- шайлоонун милдеттүүлүгү жана мезгилдүүлүгү,
- шайлоонун жүрүшүндөгү айкындуулук.

Шайлоону маалыматтык камсыздоодо ЖМК өкүлдөрү менен шайлоо комиссиялары ортосундагы өз ара аракетти камсыздоо БШКнын компетенциясына кирет. Шайлоо комиссиялары өз ишин жүзөгө ашырууда ачыктыкты жана айкындыкты камсыздоого милдеттүү. Буга байланыштуу ЖМК өкүлдөрү жыйналыштарга эркин катышууга жана алардын ишин чагылдырууга укуктуу.

КР ШАЙЛОО ЖАНА РЕФЕРЕНДУМДАРДЫ ӨТКӨРҮҮ БОЮНЧА БОРБОРДУК ШАЙЛОО КОМИССИЯСЫ ЫЙГАРЫМ УКУКТАРЫ:

- шайлоо алдындагы үгүткө катышуу үчүн ЖМКны аккредитациялоо (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 11-бер. 1-пункту*);
- ЖМК шайлоо мыйзамдарын бузган учурда анын аккредитациясын чакыртып алууга укуктуу (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 11-беренесинин 4-пункту*).

КР ШАЙЛОО ЖАНА РЕФЕРЕНДУМДАРДЫ ӨТКӨРҮҮ БОЮНЧА БОРБОРДУК ШАЙЛОО КОМИССИЯСЫ МИЛДЕТҮҮ:

- шайлоону даярдоонун жана өткөрүүнүн жүрүшүндөгү тартип бузуулар жөнүндө келип түшкөн бардык арыздарды (даттанууларды) карайт, ар бир арыз (даттануу) боюнча чечим кабыл алат (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 37-беренесинин 1-пункту*).

КР УЧАСТКАЛЫК ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫ ТӨМӨНКҮДӨЙ ЫЙГАРЫМ УКУКТАРГА ЭЭ:

- шайлоо процессинин жүрүшү жөнүндө ЖМКга өз убагында маалымат берүүгө (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 43-беренесинин 1-пункту*);
- ЖМКга шайлоо документтеринин (шайлоонун натыйжалары, шайлоонун жыйынтыктары тууралуу протокол, шайлоочуларга берилген шайлоо бюллетендери жөнүндө акт) күбөлөндүрүлгөн көчүрмөлөрүн берүүгө (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 11-беренесинин 3-пункту, 35-беренесинин 5-пункту, 22-пункту, 43-беренесинин 3-пункту*);
- шайлоо күнү ЖМК эч тоскоолдуксуз сүрөт жана видео тарта ала турган аймактык участкастогу жерди аныктоого (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 11-беренесинин 2-пункту*);
- шайлоо алдындагы үгүт мезгилинде ЖМКнын аракеттерине даттанууларды кабыл алууга жана карап чыгууга (*Шайлоо жөнүндө Конституциялык Мыйзамдын 43-беренесинин 4-пункту*).

3. ШАЙЛООНУ ЧАГЫЛДЫРУУДА СУНУШТАМАЛАР

Жогоруда айтылгандай, ЖМК шайлоо процессинде маанилүү ролду ойнойт. Буга байланыштуу алардан жогорку кесиптик стандарттарды сактоо талап кылынат.

Бул мезгилде өз имиджин кармоо үчүн болгон күч-аракетти жумаш керек. ЖМК өз аудиториясы үчүн маалыматтын ишенимдүү булагы бойдон калып, шайлоо процессинин маанилүү учурлары, саясатчылар жана алардын убадалары, шайлоо процессинде болгон мыйзам бузуулар жана коомчулукка кызыгуу жараткан башка маселелер тууралуу маалымдап турууга тийиш. ЖМК шайлоо системасы кантип түзүлгөнү тууралуу шайлоочуну кабардар кылып, өз көз караштарын билдирүү мүмкүнчүлүгүн бериши керек.

«Коомчулук алган маалыматтын негизинде өз тандоосун жасай алышы үчүн ар бир партия анын иши туура жана адилеттүү чагылдырылышына укугу бар»⁹. Бул үчүн эффективдүү, так жана тең салмактуу иш жүргүзүү менен коомчулуктун кызыкчылыктарын канаттандырууга ЖМК өкүлдөрүнүн көңүлүн бурдуруу зарыл.

Ошондуктан Медиа Полиси Институту бардык телерадиокомпанияларга, басма жана интернет-басылмаларга төмөндөгү сунуштамалар менен таанышып чыгууну сунуштайт. Айрым стандарттарды сактоо ЖМК өкүлдөрүнө жана журналисттерге бул татаал жана чыңалган мезгилден ийгиликтүү өтүүгө жардам берет деп ишенебиз.

ШАЙЛООНУ ЧАГЫЛДЫРУУ ПЛАНЫН ИШТЕП ЧЫГЫҢЫЗ

Планды даярдоо шайлоо процессин эффективдүү чагылдыруунун маанилүү элементи болуп эсептелет. Шайлоо өнөктүгү башталганга чейин эле редакциялар шайлоону чагылдыруунун жалпы планын иштеп чыгышы керек. Бул планда материалдарда кандай иш-чаралар жана маселелер чагылдырыла турганын аныктап алуу зарыл.

⁹ ЖМКны колдоо боюнча International Media Support Эл аралык уюму, «ЖМК жана демократия» (Media&Democracy Group) компаниясы ж.б. даярдаган «Шайлоону чагылдырган кабарчылар үчүн журналистиканын негиздери» колдонмосу. 2006-жыл. Шилтемеси: https://en.unesco.org/sites/default/files/coaching_manual_for_media_support_during_elections_en.pdf. (Кайрылган күнү 20.12.2017-ж.).

Төмөнкүдөй маалыматтарды алдын ала кошумча чогултуп алыш керек:

- бардык талапкерлер жана партиялар тууралуу маалыматтар,
- өткөн жылдар үчүн түрдүү статистикалык маалыматтар,
- талапкерлер тууралуу коомдук пикирди сурамжылоолор жана
- шайлоодо талапкерлерди мүнөздөгөн башка зарыл маалыматтар.

Шайлоо өнөктүгү башталган баскычында эле журналист добуш берүү канчалык демократиялуу өтөөрү тууралуу маалыматты алса болот.

Шайлоону чагылдыруу планын иштеп чыккан учурда бардык талапкерлерге жана өз талапкерлерин көрсөткөн партияларга карата тең мамиле болушу үчүн калыстыкты жана тең салмактуулукту сактоо зарыл. Редакция «чуулгандуу» талапкерлердин тегерегиндеги окуяларды гана чагылдыра бербестен, бардык талапкерлерди бирдей жана көз карандысыз чагылдырууну камсыздоо үчүн мындай иш-аракеттер өтө маанилүү.

Шайлоо өнөктүгү маалында кимдер эмнелер тууралуу айтканын жөн гана сүрөттөө менен чектелбеш керек. Антпесе силер талапкерлердин жарчысына айланып калышыңыз ыктымал.

Талапкерлердин билдирүүлөрү жана иш-аракеттери үчүн контекст түзүп алуу да маанилүү: окуя кайсы жерде жана качан болгонун чагылдырып, адамдардан жалпысынан бул окуяга же конкреттүү билдирүүгө байланыштуу кандай пикирде болгонун сураштырып, комментарий сурап эксперттерге кайрылса болот.

План болгон учурда редакция шайлоо алдындагы өнөктүктүн өзөктүк учурларына коомчулуктун көңүлүн буруп, атайын иликтөөлөрдү жүргүзүп, талапкерлердин реалдуу жетишкендиктери жөнүндө маалымдайт ж.б.

Журналисттердин иши шайлоо күнү менен кошо аяктабай турганын түшүнүш керек. Журналисттер андан ары да шайлоонун расмий жыйынтыктарын чыгарууга жана жеңип чыккан талапкердин ишине, ал өзүнүн шайлоо алдындагы программасын ишке ашырууга кандай чараларды көрөөрүнө көз салып турууга тийиш.

Шайлоо өнөктүгүнүн алдында редакциялар:

- шайлоону өткөрүүнү регламенттештирген конкреттүү укуктук ченемдерди билип алышы керек;
- шайлоо өнөктүгү учурунда колдоно турган редакциялык саясатты иштеп чыгууга тийиш;
- шайлоо өнөктүгүн чагылдыра турган кызматкерлердин жана штаттан тышкаркы авторлордун чөйрөсүн аныктоо керек;
- шайлоого байкоо салууну пландап жаткан уюмдар менен байланыш түзүп алууга тийиш.

БУЛ МААНИЛҮҮ:

- План үч этаптан турушу керек: шайлоого чейин – шайлоо маалында – шайлоодон кийин.
- Талапкерлер жана өз талапкерлерин көрсөткөн партиялар тууралуу кошумча маалымат чогултуу зарыл.
- Шайлоо алдындагы программалардын жана иш-чаралардын графиктерин алдын ала талапкерлердин штабдарынан алып коюш керек.
- Өзгөчө маанилүү материалдар камтылган жазууларды мүмкүн болушунча узагыраак сактоо зарыл. Мүмкүн болсо Интернет тарамындагы коопсуз сактоо жайларга киргизип коюш керек.
- Шайлоо өнөктүгүнүн жүрүшүндө сереп жасоо үчүн таратылышы мүмкүн компетенттүү булактардын (эксперттер, адистер, саясат таануучулар ж.б.) тизмесин түзүү зарыл.
- Булактарга кайрылар алдында алар каралып жаткан маселе боюнча чындап эле квалификациялуу пикирин билдире алабын текшерип алыңыз.
- Социалдык тармактардагы пикир лидерлеринин жазгандарын жана башка ой-пикирлерди жарыялап жатып, алар ишенимдүү жана тең салмактуу маалыматты жеткирүүгө милдеттүү болгон журналисттерден айырмаланып, субъективдүү болууга укугу бар экенин унутпаңыз.¹⁰
- Журналисттик иш процессинде кандайдыр бир маселелер жаралса, квалификациялык жардам сурап кимге кайрыла алабыңызды билишиңиз керек.

¹⁰ Social Media Influencer - социалдык тармактарда таасир тийгизүүчү агент же пикир лидери. Көп сандагы жазылуучулары бар жана алар менен тикелей байланышта турган адам. Ошону менен бирге инфлюенсер кайсы бир белгилүү тармакта эксперт болушу мүмкүн. Алар интернет жамааттын кызыкчылыктарын көздөө менен, релеванттык контентти түзүшөт жана жайылтышат. Муну менен башка колдонуучулардын жүрүм-турумуна бир кыйла олуттуу таасир тийгизишет.

Шайлоо жарышынын катышуучулары өзүнүн «позитивдүү» билдирүүлөрүн таратуу үчүн ЖМКны колдонууга умтулушат. Анткени мындай жол менен көбүрөөк шайлоочулардын добушуна ээ болгусу келет. Саясий штабдар мындайча айтканда «спиндерди» (spin) колдонуу менен өз талапкерин жакшы жагынан көрсөтүү үчүн жаңылыктарга «түзөтүүлөрдү киргизүүгө» аракеттенген көрүнүштөр сейрек эмес. Актуалдуу социалдык жана саясий көйгөйлөрдү талкуулоодо азыркы англис тилдүү медиа мейкиндигинде «спин» (spin) термини көп эле колдонулаарын белгилей кетүү керек.

Сөздүктөрдө төмөнкүдөй аныктамаларды табууга болот:

«Спин» – бул маалыматты алдын ала аныктап алган нукта жеткирүү, өзгөчө аны берген адамды жакшы жагынан көрсөтүү; кайсы бир нерсени дагы да позитивдүү же негативдүү маанайда көрсөтүү менен маалыматты жеткирүү ыкмасы; окуяны башка адамдар кантип чечмелеп жатканын манипуляциялоо аракети же ушул максатта жасалган тиешелүү иш-аракеттер¹¹.

«Ошентип, «спиндин» негизги идеясы – айрым бир маалыматтарды бул ыкманы колдонгон тарап үчүн ыңгайлуу жагынан жеткирүү, бул болсо аудиториянын аң-сезимин манипуляциялоого жол ачып, кырдаалды манипулятор каалагандай көрүүгө мажбурлоо»¹². Коомчулук менен байланыш жаатындагы адистер манипуляциялоонун мындай түрүн ишке ашырууда айрым маалыматтарды билип туруп айтпай коюу, жашыруу мүмкүнчүлүктөрүн эсепке алууну да сунушташат. Спин – бул адам өзү айтып берип жаткан окуянын кайсы бир өңүттөрүн атайлап тоготпой койгон же кандайдыр бир терс маалыматты жашыруу үчүн жалган айткан аракет. Журналисттин тапшырмасы – дыкат болуп, мындай манипуляциялоо аракеттерине жол бербөө.

Талапкерлер адатта өз билдирүүлөрүндө *«өлкөнүн экономикалык өсүшүн көтөрүүгө», «калктын жашоо деңгээлин жогорулатууга», «Кыргызстанды КМШда/Борбор Азияда лидер өлкөгө айландырууга»* убада беришет. Журналист мындай *«убадалардын»* чоо-жайын

¹¹ Е. В. Трошенкова «Америкалык коомдук-саясий Дискурста спинге реакция» СПМУ Жарчысы. 9-сеп. 2014. 2-чыг. 141-б. Шилтеме: <http://vestnik.spbu.ru/html14/s09/s09v2/13.pdf>. (Кайрылган күнү 20.12.2017-ж.).

¹² Ошол эле жерден.

тактап, анын шайлоо алдындагы убадасы реалдуубу же «жөн гана кооз сөздөрбү» деп сүрүштүрүүгө милдеттүү. Муну ал журналисттик иликтөө жүргүзүп же маектешүү алдында жакшылап ойлоноштурулган сценарийдин жардамы менен жасай алат.

«Х» талапкер шайлоодо жеңип чыккан учурда «Ү» талапкерди премьер-министр кылууга убада берсе, журналисттер мындай билдирүүгө негиз жок экенин окурмандарына түшүндүрүп бериши керек. Себеби КР Конституциясына ылайык, КР Өкмөтүнүн курамын, түзүмүн жана программасын КР Жогорку Кеңеши бекитет жана өкмөт өз ишинде парламентке гана отчет берип, анын алдында гана жоопкерчилик тартат. Дагы бир мисал: «Ү» талапкер «шайлоодо өз талапкерлигин «Х» талапкердин пайдасына алып салганы» тууралуу билдирүү. Бул жерде талапкер жарыштан чыккан фактын өзү гана жаңылык үчүн себеп болот, ал эми талапкердин өз добушун башка талапкердин пайдасына берүү убадасы – эгерде эки талапкер тең бир партиянын мүчөсү болбосо эле, анда муну шайлоочуларга жалпактоо аракети катары түшүнсө болот. Ошондой эле бул – саясий партиядан бирдиктүү талапкерди көрсөтүү максатында алдын ала шайлоонун жыйынтыктарын берүү болуп саналат.

БУЛ МААНИЛҮҮ:

- Факттарды гана карманыңыз, жалпылаштыруудан жана жоромолдордон оолак болуңуз.
- Баа берген пикирлер менен факттарды аралаштырбаңыз.
- Эсиңизде болсун, журналисттин милдети – пикирлерди манипуляциялоо же кайсы бир талапкерди белгилүү кылуу эмес, аудиторияга маалымат жеткирүү.
- Материалдарды даярдап жатканда айрым саясатчыларга гана эмес, темаларга да көңүл буруңуз.
- Талапкерлердин эки ача билдирүүлөрүн тактоочу суроолорду узатуу жолу менен чечмелеп берсе болот.
- Булактардан алган маалыматтарды кайра текшерип чыгуу зарыл. Себеби шайлоо алдындагы үгүт мезгилинде коомдук пикирди манипуляциялоо аракети болушу ыктымал.
- Ой-пикирин сурап, компетенттүү адистерге жана эксперттерге гана кайрылыңыз.

Маалыматтык материалдарда тең салмактуулукту сактоо – бул шайлоо өнөктүгүнүн жүрүшүн чагылдырууда өтө маанилүү деталь. Себеби бул мезгилде адатта саясий оппоненттер бири бирине айыптарды коё башташат. Журналист «Х» талапкердин «Ү» талапкерге каршы айыптоолоруна негизденип эле материал даярдабашы керек. Мындай айыптоолорду жарыялаар алдында экинчи тараптын реакциясы жана/же жообу бар болгонун тактап алышы керек. Бул үчүн журналист «Ү» талапкердин өз дарегине айтылган айыптоолорго карата позициясын билип алууга тийиш.

Шайлоону чагылдырууда тең салмактуулукту сактоо үчүн журналисттер өз материалына бардык негизги саясий партиялардын пикирлерин кошууга аракет жасашы абзел. Эгерде талапкер шайлоо алдында убада берип жатса, буга башка талапкерлер жана шайлоочулар кандай реакция жасаганын көрсөтүү зарыл. Реакция чагылдырылган учурда окуя тең салмактуу болот.

Журналисттер

- суроолорду узатышы керек,
- жоопторду салыштырууга тийиш,
- түрдүү көз караштарды бериши керек жана
- коомчулук маселени ар тараптуу түшүнө алышы үчүн фондук маалыматтар жана жагдайлар түрүндө кошумча факттарды берүүгө тийиш.

Албетте, жаңылыкка себепчи болгон окуянын маанисине жараша тигил же бул тарапты дайыма эле кеңири чагылдырыш керек деңизчи. Бирок ушул өңдүү маанилүү окуялар маалында журналисттер башка партияларга да көңүл бурушу абзел.

БУЛ МААНИЛҮҮ:

- Карама каршы көз карашты объективдүү жана калыс жеткирүү зарыл.
- Окурмандарга факттардын негизинде өз тыянактарын жасоого мүмкүнчүлүк бериш керек.
- Жаңжалдуу кырдаалдарды чагылдырууда экинчи тараптын позициясын да билүү үчүн көп жолу аракет жасап, бирок мындан майнап чыкпаган учурда гана бир эле тараптын көз ка-

рашын берүүгө болот.

- Эгерде материалда бир гана тараптын пикири берилсе, анда журналист эмне үчүн башка тараптардын пикирлерин алууга мүмкүн болбогонун түшүндүрүп берүүгө милдеттүү.
- Материалда бардык көз караштарды берүү мүмкүнчүлүгү болбогон учурда карама каршы тараптын позициясы качан алынарын окурманга тактап айтыш керек.

КАС СӨЗДӨРДҮ ЧАГЫЛДЫРУУДА САК БОЛУҢУЗ

Адатта саясатчылар башка талапкерлерди же партияларды, же башка партияны колдогон жалпы этностук топторду кемсинтүүгө аракет жасап, өз билдирүүлөрүндө агрессияны колдонушат. Жек көрүүнү козуткан билдирүүлөр сөздөрдү тандап алуу жагынан көп түрдүү келет. Алар өзүнө ар кандай метафораларды, апыртылып айтылган сөздөрдү камтып, муну менен талапкерди же адамдардын айрым бир тобун дискредитациялайт.

Агрессиялуу билдирүүлөрдү ал кийин жаңжалга алып келбей тургандай чагылдыруу өтө маанилүү. Жек көрүүгө чакырыкты камтыган билдирүүлөрдү эч качан жоопсуз калтырбаш керек. Мындай учурда өз материалыңызды кас сөздөр кимге багытталса, ошол тараптын ой-пикирлери менен толукташ керек. Ошондой эле көчөдө эл арасында сурамжылоо жүргүзүп же кадыр-баркы жогору коомдук ишмерге кайрылса болот. Жек көрүүгө чакырыкты камтыган билдирүүлөр боюнча ыйгарым укуктуу органдардын, ошондой эле юристтердин, эксперттердин жана укук коргоочулардын реакциясын сурап, өз материалыңызга кошуш керек.

БУЛ МААНИЛҮҮ:

- Талапкерлердин кас сөздөрүн чагылдырууда мүмкүн болушунча тыкан жана калыс болуңуз. Себеби мындай билдирүүлөрдү туура эмес чагылдыруу чыңалууга же атүгүл зулумдукка алып келиши ыктымал.
- Талапкердин цитаталарын ал кандай айтса, ошондой контекстте гана бериңиз.
- Мындай билдирүүлөргө баа бере ала турган эксперттердин, укук коргоочулардын жана ыйгарым укуктуу органдардын

талапкерлердин экспрессивдүү билдирүүлөрүнө реакциясын билүү үчүн болгон күч-аракетти жумшаңыз.

МАТЕРИАЛДАРДЫ ДАЯРДООДО ТАК БОЛУҢУЗ

Тактык ар бир журналисттин аброю үчүн маанилүү сапат болуп эсептелинет. Талапкерлердин жеке маалыматтарын (аты-жөнү, туулган күнү, өмүр баяны, ээлеген кызматы ж.б.), жерлердин аталышын жазганда гана эмес, ошону менен бирге окуяларды сүрөттөгөндө, талапкерлердин цитаталарын келтирген учурда да так болуш керек. Талапкерлерге жана алардын партияларына байланышкан окуяларды жарым-жартылай айтууга же апыртып сүрөттөөгө жол берилбейт. Өз окурмандарын адаштырбаш үчүн талапкерлердин билдирүүлөрүнөн маанилүү жерлерин алып салууга же билдирүүлөрдүн мазмунун өзгөртүүгө таптакыр болбойт.

БУЛ МААНИЛҮҮ:

- Кабарлар ишенимдүү жана жүйөлүү болууга тийиш.
- Ушак кептер жана божомолдор жаңылык эмес, алардын жападан жалгыз ролу – чын-бышыгын билүү үчүн журналистти иликтөө жүргүзүүгө түртүү.
- Булактарда ушак кептер эмес, далилдер бар болгонун тактап алуу зарыл.
- Маалыматты тастыктаган документтерди алдын ала алууга аракет жасоо абзел.
- Маалыматты текшерүү милдеттүү эреже болуп калышы керек.
- Шек жараткан бардык сүйлөмдөрдү же алмаштырып же такыр эле өчүрүп салуу зарыл.
- Зарыл болгон учурда катаны моюнга алып, бул үчүн кечирим сурап, мүмкүн болушунча чукул убакытта катаны ондош керек.

ТАЛАПКЕРЛЕРДИН БИЛДИРҮҮЛӨРҮН ТҮШҮНҮКТҮҮ КЫЛЫП ЧАГЫЛДЫРЫҢЫЗ

Талапкерлердин узун, татаал жана эки ача билдирүүлөрүн жөнөкөйлөштүрүп, маалыматты ала турган карапайым керек-төөчүгө түшүнүктүү боло турган тилде жеткирүү журналисттин маанилүү көндүмдөрүнүн бири болуп саналат. Журналисттин тили окурмандар жана көрөрмандар үчүн түшүнүктүү болууга тийиш. Талапкердин жана саясий партиянын билдирүүлөрүн чагылдырууда окуялардын хронологиясын талапкердин сүйлөгөн сөзүнүн контекстинде чагылдыруу абзел. Журналист саясатчынын «стенографисти» болбошу керек.

БУЛ МААНИЛҮҮ:

- Өзүңүз да түшүндүрө албай жаткан нерсени кайталабаңыз.
- Теманын өзөгүн түшүнүү үчүн бир нече булакты колдонуп, маңызын түшүнүктүү жана так тилде жеткириңиз.
- Ар кандай түрдөгү чечмелөөлөрдөн, тенденциялуу лексикадан жана кастыкты козутуудан оолак болуңуз.
- Кылмыш жасоого айыптоону камтыган материалды таратардын алдында юрист менен кеңешип алыңыз. Бул болсо талапкер ар-намысты жана кадыр-баркты коргоо жөнүндө доо арыз менен кайрылган учурда тобокелдиктерди азайтууга жардам берет.

ТУУРА СУРООЛОРДУ УЗАТЫҢЫЗ

Окуяларды чагылдырган учурда жооп алыш керек болгон алты негизги суроо бар:

«ким», «эмне», «качан», «кайсы жерде», «эмне үчүн» жана «кантип».

Талапкер менен натыйжалуу маек куруу үчүн журналист **«эмне», «кантип»** жана **«эмне үчүн»** деген сөздөр менен башталган суроолорду узатышы керек.

Мисалы:

«Жумушсуздук менен күрөшүү үчүн анын партиясы эмнелерди жасады?» (эгерде талапкер же партия буга чейин шайланса).

«Ал жумушсуздук менен кантип күрөшкөнү жатат?» же «Эмне үчүн ал өкмөттү жетектеп турганда жумушсуздуктун деңгээли азайган эмес?».

Ачык типтеги суроолор талапкерди ойлонуп жооп кайтарууга түртөт.

Мындай суроолорду узатуу менен, журналист добуш берүүчүлөргө талапкерлердин шайлоо алдындагы убадалары канчалык реалдуу болгонун баалоого мүмкүнчүлүк берет.

Жакшы журналист катуу реакцияны жараткан же эмоционалдык боёгу бар суроолорду бербейт. Ал маектеш «ачылып» бериши үчүн бейтарап позицияны карманат. Суроо узатып жатканда кимдир бирөөнүн пикирине шилтеме жасабаңыз. Талапкер менен баарлашууда аны кунт коюп угуңуз, сөзгө жигердүү аралашыңыз, баа берген ырастоолордон оолак болуп, болушунча сый мамиле жасаңыз.

БУЛ МААНИЛҮҮ:

- Маектешүүнүн алдында изилдөө иштерин жүргүзүп, тигил же бул маселе боюнча талапкердин буга чейинки билдирүүлөрүн, эгерде бар болсо мурдагы шайлоо алдындагы убадаларын табыш керек.
- «Суроо кандай болсо, жообу да ошого жараша болот» – маектин негизги учурларын билип, бардык узатылышы ыктымал болгон суроолорду ойлонуштуруп алуу керек.
- Эки суроону катары менен бербей, себеби талапкер жеңил суроону тандап алышы ыктымал.
- «...деп ойлобойсузбу?», «... ушундай болушу мүмкүнбү?» деген өңдүү багыттоочу суроолорду узатпаңыз. Мындай суроолор журналисттин айткандары туура, ал эми талапкердики туура эмес деген маанини берип калышы ыктымал.
- Ачык суроолор кенен жоопторду алууга жардам берет.
- Суроолор кыска жана так болуп, ачык жана чын жоопторду талап кылышы керек.

Шайлоо алдындагы мезгилде коомдун маалыматтык материалдарга керектөөсү бир нече эсе көбөйөт. Шайлоочулар окуяларга көз салып, талапкерлердин шайлоо алдындагы программалары менен тааныша баштайт. Ошондуктан бул мезгилде ЖМКнын максаты – кырдаалга карата өзүнүн жеке мамилесин билдирбестен, бардык окуялар тууралуу коомчулукту кабардар кылып туруу. Талапкер тууралуу маалымат журналисттин тигил же бул талапкерге карата мамилесинен көз каранды болбошу керек. Журналисттин жеке (автордук) пикири атайын платформада гана орундуу болот. Анткени ошол жерде гана аудитория бул платформа автордун жеке пикири болгонун түшүнө алат.

БУЛ МААНИЛҮҮ:

- Журналистке кызматтык абалын жеке максатта колдонууга тыюу салынат.
- Чагылдырылып жаткан окуяга карата дайыма кесиптик дистанцияны сакташ керек.
- Журналисттин жеке көз карашы маалыматтык материалда билинбеши керек, жекече терс баа берүүдөн өтө сак болуңуз.
- «Белгилүү болгондой», «... болгону анык», «сөзсүз түрдө» өңдүү сөздөрдү колдонбоңуз. Анткени алар журналисттин каршы ойдо болгонун билдирет.

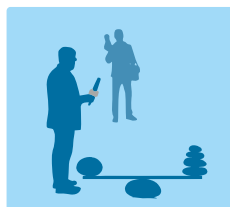
ШАЙЛООНУ ЧАГЫЛДЫРУУДА СУНУШТАМАЛАР

**ШАЙЛООНУ ЧАГЫЛДЫРУУ
ПЛАНЫН ИШТЕП ЧЫГЫҢЫЗ**

**МАНИПУЛЯЦИЯЛООГО
ЖОЛ БЕРБЕҢИЗ**

**МАТЕРИАЛДАРДА ТЕН
САЛМАКТУУЛУКТУ САКТАҢЫЗ**

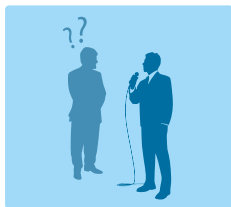
**КАС СӨЗДӨРДҮ
ЧАГЫЛДЫРУУДА САК
БОЛУҢУЗ**

**МАТЕРИАЛДАРДЫ
ДАЯРДООДО ТАК
БОЛУҢУЗ**

**ТАЛАПКЕРЛЕРДИН БИЛДИРҮҮ-
ЛӨРҮН ТҮШҮНҮКТҮҮ КЫЛЫП
ЧАГЫЛДЫРЫҢЫЗ**

**ТУУРА СУРООЛОРДУ
УЗАТЫҢЫЗ**

**ЖЕКЕ ПИКИРИҢИЗДИ
БИЛДИРБЕҢИЗ**

4. ЖМК ЖАНА ИНТЕРНЕТ-БАСЫЛМАЛАРДЫН ЖООПКЕРЧИЛИГИ

ЖАРАНДЫК ЖООПКЕРЧИЛИК¹³

- Граждандын ар-намысын, кадыр-баркын жана ишкердик беделин же юридикалык жактын ишкердик беделин коргоо (18-берениси).
- Моралдык зыянды компенсациялоо (16-берениси).

АДМИНИСТРАЦИЯЛЫК ЖООПКЕРЧИЛИК¹⁴

- Шайлоо алдында үгүт жүргүзүүнүн шарттарын бузуу (52-берениси).

жалпыга маалымдоо каражаттары тарабынан жасалышы - беш жүз эсептешүү көрсөткүчү¹⁵ өлчөмүндө администрациялык айып салууга алып келет.

- Талапкер жөнүндө жалган маалыматтарды атайылап жайылтуу (53-берениси).

жарандарга эсептешүү көрсөткүчүнүн ондон жыйырма, кызмат адамдарына сексенден жүз өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет.

- Талапкерлердин ар-намысына, кадыр-баркына жана ишкердик беделине шек келтирүүчү маалыматтарды тараткан теле- жана радиoproграммаларды алып берүү (53-1-берениси).

бир миң эсептешүү көрсөткүчү өлчөмүндө администрациялык айып салууга алып келет.

Ушул статьянын биринчи бөлүгүндө каралган ошол эле аракеттердин администрациялык жаза-чара колдонулгандан кийин кайталанып жасалышы, -

шайлоонун натыйжалары расмий жарыяланганга чейинки мезгилге жалпыга маалымдоо каражаттарынын ишин токтото турууга алып келет.

¹³ КР Жарандык кодекси 08.05.1996-ж. №15.

¹⁴ КР Администрациялык жоопкерчилик жөнүндө кодекси, 04.08.1998-ж. № 114.

¹⁵ КР ЖК 15.06.2006-ж. №1115-III «Эсептешүү көрсөткүчүнүн өлчөмүн бекитүү жөнүндө» токтомуна ылайык эсептешүү көрсөткүчүнүн өлчөмү 100 сом суммасында бекитилген.

- **Үгүттөөнү ага тыюу салынган мезгилде жүргүзүү (54-беренеси).**
эсептешүү көрсөткүчүнүн ондон жыйырма өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет.
- **Добуш берүүнүн жыйынтыктары же шайлоонун натыйжалары жөнүндө маалыматтарды бербөө же жарыялабоо (58-беренеси).**
эсептешүү көрсөткүчүнүн бештен он өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет.
- **Шайлоо комиссияларынын арызга (даттанууга) жооп бербөөсү же аны кароонун мөөнөтүн бузуусу (58-3-беренеси).**
эсептешүү көрсөткүчүнүн он бештен жыйырма өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет.

Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиянын төрагасы, мүчөлөрү тарабынан жасалган, ушул статьянын биринчи бөлүгүндө каралган ошол эле аракет, -

эсептешүү көрсөткүчүнүн отуздан элүү өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет.

- **Кызмат адамынын жарандардын же юридикалык жактардын кайрылууларын кароодон мыйзамсыз баш тартышы (62-беренеси).**
кызмат адамдарына эсептешүү көрсөткүчтүн ондон жыйырма өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет.
- **Документтер менен тааныштыруудан негизсиз баш тартуу (63-беренеси).**
кызмат адамдарына эсептешүү көрсөткүчүнүн бештен он өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет.
- **Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларынын талаптарын кызмат адамдарынын аткарбоосу (400-беренеси).**
эсептешүү көрсөткүчүнүн жүз өлчөмүндө администрациялык айып салууга алып келет.

Ушул статьянын биринчи бөлүгүндө көрсөтүлгөн аракет администрациялык жаза-чаралары колдонулгандан кийин жыл ичинде кайталанып жасалса, -

кызмат адамын иштеген кызматынан четтетүүгө алып келет.

КЫЛМЫШ-ЖАЗА ЖООПКЕРЧИЛИГИ¹⁶

- **Журналисттердин мыйзамдуу кесиптик ишине тоскоолдук кылуу (151-берениси).**

Маалыматты жайылтууга же аны жайылтуудан баш тартууга мажбурлоо аркылуу журналисттердин мыйзамдуу кесиптик ишине тоскоолдук кылуу,

эсептик көрсөткүчтүн элүү өлчөмүнөн жүз өлчөмүнө чейин айып салынат.

Ошол эле жосундар өзүнүн кызматтык абалынан пайдалануу менен жасалганда, -

үч жылга чейинки мөөнөткө белгилүү кызматты ээлөө же белгилүү иш жүргүзүү укугунан ажыратуу менен жүздөн беш жүзгө чейинки эсептик көрсөткүчтөрдүн өлчөмүндөгү айыпка же үч жылга чейинки мөөнөткө белгилүү кызматты ээлөө же белгилүү иш жүргүзүү укугунан ажыратуу менен анысы жок үч жылга чейинки мөөнөткө эркиндигин чектөөгө жазаланат.

¹⁶ КР Кылмыш-жаза кодекси 1.10.1997-ж. № 68.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯСЫ

КОНСТИТУЦИЯ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

5. ТИРКЕМЕЛЕР

5.1. МЫЙЗАМДАРДАН ҮЗҮНДҮЛӨР

Журналисттерге жардам болсун деп шайлоо процессин чагылдырууда пайдалуу болушу мүмкүн мыйзамдардан үзүндүлөрдү су-нуштайбыз.

**1.1. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КОНСТИТУЦИЯСЫ
2010-ЖЫЛДЫН 27-ИЮНУНДА РЕФЕРЕНДУМДА (БҮТКҮЛ
ЭЛДИК ДОБУШ БЕРҮҮДӨ) КАБЫЛ АЛЫНДЫ (КР 28.12.2016-ж.
№ 218 МЫЙЗАМЫНЫН РЕДАКЦИЯСЫНА ЫЛАЙЫК).**

20-берене.

1. Кыргыз Республикасында адамдын жана жарандын укуктары ме-нен эркиндиктерин жокко чыгаруучу же кемсинтүүчү мыйзамдар кабыл алынбашы керек.

2. Адамдын, жарандын укуктары менен эркиндиктери улуттук ко-опсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын, адеп-ахла-гын сактоо, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында Конституция жана мыйзамдар менен чектели-ши мүмкүн. Киргизилип жаткан чектөөлөр көрсөтүлгөн максаттар-га өлчөмдөш болушу керек.

Адамдын, жарандын укуктарын, эркиндиктерин чектеген мыйзам-дык актыларды кабыл алууга тыюу салынат.

3. Конституцияда каралгандан башка максаттарда жана андан аш-кан даражада укуктарга жана эркиндиктерге мыйзам менен чек-төө коюлушу мүмкүн эмес.

4. Төмөнкүдөй тыюу салуулар боюнча ушул Конституцияда белги-ленген кепилдиктерге эч кандай чектөө коюлууга тийиш эмес:

<...>

5. Ушул Конституцияда белгиленген төмөндөгүдөй укуктар эч чек-телүүгө тийиш эмес:

<...>

4) ой-пикир эркиндиги тууралуу;

5) диний же башка ынанымдарды эркин тандап алуу жана ээ болуу;

6) өзүнүн кайсы этноско таандык экенин эркин аныктоо жана көрсөтүү;

<...>.

29-берене.

1. Ар бир адам жеке турмушунун кол тийбестигине, ар-намысынын корголушуна укуктуу.

<...>

4. Ар бир адамга купуя маалыматты, адамдын жеке турмушу жөнүндө маалыматты укук ченемсиз жыйноодон, сактоодон, жайылтуудан коргоо, анын ичинде соттук коргоо кепилденет, ошондой эле укук ченемсиз иш-аракеттер менен келтирилген материалдык жана моралдык зыяндын ордун толтуртуп алуу укугуна кепилдик берилет.

31-берене.

1. Ар ким эркин ой жүгүртүүгө жана өзүнчө пикирге ээ болууга укуктуу.

2. Ар ким өз пикирин билдирүүгө, сөз жана басма сөз эркиндигине укуктуу.

3. Эч ким өз пикирин билдирүүгө же андан баш тартууга мажбурланууга тийиш эмес.

4. Улуттук, этностук, расалык, диний жек көрүүчүлүктү, гендердик жана башка социалдык үстөмдүктү үгүттөп, кодулоого, касташууга же күч колдонууга чакырган үндөөлөргө тыюу салынат.

33-берене.

1. Ар ким маалыматты эркин издөө, алуу, сактоо, пайдалануу жана аны оозеки, жазуу жүзүндө же башка ыкма менен жайылтуу укугуна ээ.

2. Ар ким мамлекеттик бийлик органдарындагы, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарындагы, мекемелелердеги же уюмдардагы өзү жөнүндөгү маалыматтар менен таанышууга укуктуу.

3. Ар ким мамлекеттик бийлик органдарынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын, мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары катышкан юридикалык жактардын, ошондой эле республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден каржыланган уюмдардын иштери тууралуу маалыматтарды алууга укуктуу.

4. Ар кимге мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын карамагында болгон маалыматтарды алууга кепилдик берилет. Маалымат берүүнүн тартиби мыйзам менен аныкталат.

5. Эч ким адамдын ар-намысын жана беделин жаманатты кылган же кемсинткен маалыматтарды тараткандыгы үчүн кылмыштык жазага тартылышы мүмкүн эмес.

1.2. «КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИН ЖАНА КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖОГОРКУ КЕҢЕШИНИН ДЕПУТАТТАРЫН ШАЙЛОО ЖӨНҮНДӨ» КОНСТИТУЦИЯЛЫК МЫЙЗАМЫ 2.06.2011-ж. № 68.

1-берене. Ушул конституциялык Мыйзамда пайдаланылуучу негизги терминдер

<...>

үгүт материалдары - шайлоо алдындагы үгүт белгилерин камтыган жана шайлоо өнөктүгүнүн жүрүшүндө көпчүлүккө таратууга, элге жарыялоого арналган басылма, укма-көрмө жана башка ма-

териалдар;

<...>

шайлоону маалыматтык камсыз кылуу - шайлоочуларды кабарландыруу жана жарандардын өз эркин аң-сезимдүү билдирүүсүнө, шайлоонун айкындуулугуна көмөктөшүүчү шайлоо алдындагы үгүт;

<...>

шайлоо алдындагы үгүт - Кыргыз Республикасынын жарандарынын, талапкерлердин, шайлоо өнөктүгүнүн мезгилинде маалыматтарды даярдоо жана таратуу боюнча талапкерлердин, саясий партиялардын ыйгарым укуктуу өкүлдөрүнүн жана ишенимдүү адамдарынын шайлоочуларды тигил же бул талапкерлер (талапкерлердин тизмелери) үчүн же аларга каршы добуш берүүгө түрткөн, же түртүү максаты бар же иштери;

<...>

интернет - маалыматты сактоо жана берүү үчүн глобалдык (бүткүл дүйнөлүк) компьютердик тарам (бириккен компьютердик тарамдардын тутуму);

интернет-басылма - эгерде интернет-басылмага кирүүчүлөрдүн саны суткасына 500 уникалдуу кирүүчүдөн же айына 1000 уникалдуу кирүүчүдөн ашса, социалдык тарамдардагы интернет-блогдордон жана жеке адамдардын персоналдык барактарынан тышкары, жаңылыктык, маалыматтык-талдоочулук, көңүл ачуучулук жана башкача мүнөздөгү материалдарды камтыган, Кыргыз Республикасында администрацияланган (модернизацияланган) же Кыргыз Республикасынын жарандары жана (же) юридикалык жактары ээлик кылуучулары болуп саналган, интернет тарамына кирүүчүлөрдүн эркин кирүүсүнө мүмкүнчүлүк берген интернет сайт (портал, форум);

уникалдуу кирүүчү же уникалдуу IP-дареги бар кирүүчү - уникалдуу мүнөздөмөлөргө ээ жана интернет-басылмага белгилүү бир убакыттын аралыгынын ичинде кирип турган, кайталангыс пайдалануучу.

<...>

8-берене. Шайлоо жүрүмүндөгү айкындуулук

1. Шайлоону уюштуруу жана өткөрүү айкын жана ачык жүзөгө ашырылат.

2. Тиешелүү шайлоо комиссиясынын жыйналыштарына жогору турган шайлоо комиссияларынын мүчөлөрү, талапкерлер, талапкерлердин, саясий партиялардын өкүлдөрү, ошондой эле байкоочулар, эл аралык байкоочулар, жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрү катышууга укуктуу.

<...>

11-берене. Жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрү

1. Жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрү жазуу жүзүндө билдирме келип түшкөндөн кийин, Борбордук шайлоо комиссиясы тарабынан аккредитацияланат.

2. Шайлоону даярдоону жана өткөрүүнү маалыматтык чагылдырууга катышуучу жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрү төмөнкүлөргө укуктуу:

- 1) шайлоо комиссияларынын жыйналыштарына катышууга;
- 2) шайлоо комиссиясынын протоколдору менен таанышууга;
- 3) шайлоо комиссиясынан протоколдордун жана аларга тиркелген документтердин көчүрмөлөрүн алууга;
- 4) шайлоого даярдык көрүү мезгилинде, ал эми добуш берүү күнү шайлоочулардын добуш берүүлөрүнүн жашыруундуулугун бузбастан, участкалык шайлоо комиссиясынын төрагасы аныктаган жерден фото- жана көрмө-тартууну жүзөгө ашырууга;
- 5) өзүнүн статусу, фамилиясы, аты-жөнү, алар атынан чыккан уюмдардын аталышы белгиленген, шайлоо алдындагы үгүт белгилерин камтыбаган төш белги тагынып жүрүүгө.

3. Жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлүнүн талабы боюнча шайлоо комиссиясы добуш берүүнүн жыйынтыктары тууралуу же шайлоонун натыйжалары жөнүндө протоколдун көчүрмөсүн күбөлөндүрүп берүүгө милдеттүү.

4. Жалпыга маалымдоо каражаты шайлоо мыйзамдарын бузган учурда, Борбордук шайлоо комиссиясы анын аккредитациясын чакыртып алууга укуктуу.

5. Жалпыга маалымдоо каражатынын өкүлүнүн шайлоону даярдоо жана өткөрүү мезгилиндеги иштери шайлоо мыйзамдарында жөнгө салынат.

<...>

22-берене. Шайлоочуларды кабарландыруу жана шайлоо алдында үгүт жүргүзүү

1. Шайлоону маалыматтык камсыз кылуу шайлоочуларды кабарландырууну, шайлоо алдында үгүт жүргүзүүнү өзүнө камтыйт жана жарандардын эркин аң-сезимдүү билдирүүлөрүнө жана шайлоонун айкын өтүшүнө өбөлгө түзөт.

2. Шайлоочуларды кабарландырууну мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, шайлоо комиссиялары, жалпыга маалымдоо каражаттары, юридикалык жана жеке жактар, ушул конституциялык Мыйзамга жана колдонуудагы мыйзамдарга ылайык жүзөгө ашырат. Мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, шайлоо комиссиялары жарандарды өз убагында жана так кабарландыруу үчүн жоопкерчилик тартат.

2-1. Борбордук шайлоо комиссиясы добуш берүү күнүнө чейин 60 календарлык күн мурда жалпыга маалымдоо каражаттары аркылуу жана башка жеткиликтүү ыкмалар менен шайлоочуларга шайлоочулардын тизмелери менен таанышуунун зарылдыгы жөнүндө маалымдоого милдеттүү. Мамлекеттик телерадио уюмдар, республикалык бюджеттен каржылануучу телерадио уюмдар жана санариптик берүүнүн социалдык пакетине кирген телерадио уюмдар Борбордук шайлоо комиссиясына шайлоочуларга өздөрүн шайлоочулардын тизмесинен текшерүүнүн зарылдыгы

жөнүндө маалымдоо үчүн жетиштүү көлөмдө, акысыз эфирдик убакыт берүүгө милдеттүү.

3. Жалпыга маалымдоо каражаттарында жайгаштырылган же башка ыкма менен таратылган маалыматтык материалдардын мазмуну калыс, так болушу керек, талапкерлердин, саясий партиялардын теңдигин бузбоосу тийиш, аларда кандайдыр бир талапкерге, саясий партияга артыкчылык берилбеши керек.

4. Шайлоого байланыштуу коомдук пикирди сурамжылоонун натыйжаларын жарыялоо (чагылдыруу) шайлоочуларды кабарландыруунун бир түрү болуп саналат.

5. Шайлоого байланыштуу коомдук пикирди сурамжылоонун натыйжаларын жарыялоо (чагылдыруу) учурунда, көрсөтүлгөн жарыялоону (чагылдырууну) жүзөгө ашырып жаткан жалпыга маалымдоо каражаттары, жарандар жана уюмдар пикир сурамжылоону жүргүзгөн уюмду же жеке жакты, анын жүргүзүлгөн убагын, сурамжылангандардын санын (иргелген), маалыматты чогултуу усулун, сурамжылоо жүргүзүлгөн аймакты, суроонун так баяндалышын, мүмкүн болуучу кемчиликтерге статистикалык баа берүүнү, сурамжылоону жүргүзүүнү табыштаган жана аны жарыялоого акы төлөгөн жакты көрсөтүүгө милдеттүү.

6. Добуш берүү күнүнө чейинки акыркы 5 календардык күндө, ошондой эле добуш берүү күнү коомдук пикирди сурамжылоонун натыйжаларын, шайлоонун натыйжаларынын божомолдорун, шайлоого байланышкан башка изилдөөлөрдү жалпыга маалымдоо каражаттарында жарыялоого (чагылдырууга) жол берилбейт.

7. Коомдук пикирди сурамжылоонун натыйжаларын жарыялоо (чагылдыруу) учурунда ушул берененин 5 жана 6-бөлүктөрүнүн талаптарынын сактабоо мындай маалыматтарды камтыган материалдарды үгүттөө деп таанууга жана колдонуудагы мыйзамдарда каралган жоопкерчиликке алып келет.

8. Кыргыз Республикасынын жарандарына, талапкерлерге, саясий партияларга шайлоо өткөрүүдө мамлекет тарабынан ушул конституциялык Мыйзамга, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык эркин үгүт жүргүзүү камсыз кылынат.

9. Кыргыз Республикасынын жарандары, талапкерлер, саясий партиялар шайлоого катышуу үчүн, ар кандай талапкерлерди, талапкерлердин тизмесин жактап же аларга каршы үгүт жүргүзүүгө, талапкерлердин же саясий партиялардын шайлоо алдындагы программаларын эркин жана ар тараптуу талкуулоого укуктуу.

Үгүттөө чогулуштарда, митингдерде жана жалпыга маалымдоо каражаттары митингдерде, жалпыга маалымдоо каражаттары, ошондой эле интернет-басылма аркылуу жүргүзүлүшү мүмкүн. Үгүт жүргүзүүнүн тариздери жана усулдары Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык келүүгө тийиш. Шайлоо комиссиялары үгүт жүргүзүүнү жана шайлоочулар менен жолугушууларды өткөрүүнү камсыз кылууга тийиш.

Мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары үгүт жүргүзүү үчүн республикалык бюджет каражаттарынын эсебинен жолугушууларды өткөрүүнүн бардык талаптарына ылайык келген жайды, үгүт материалдарын илүү үчүн орундарды же аянттарды берүүгө тийиш.

10. Төмөнкүлөр шайлоо алдындагы үгүт деп таанылат:

1) тигил же бул талапкер, талапкерлердин тизмеси үчүн добуш берүүгө же болбосо аларга каршы добуш берүүгө үндөөлөр;

2) айрым талапкерлерге, саясий партияларга карата колдоону билдирүү;

3) талапкерди, талапкерлердин тизмесин шайлоонун же шайлабай коюунун мүмкүн болуучу кесепеттерин баяндап жазуу;

4) талапкерлердин, алардын кесиптик иштерине же алардын өздөрүнүн кызматтык (кызмат орундук) милдеттерин аткарууларына байланышпаган ишмердиги жөнүндө маалыматтарды тарауу.

11. Шайлоо өнөктүгүнүн мезгилинде Кыргыз Республикасынын жарандары, саясий партиялар каржылоону талап кылган шайлоо алдындагы үгүт иштерин талапкерлер, талапкерлердин тизмесин көрсөткөн саясий партиялар менен макулдашуу боюнча гана жана алардын шайлоо фонддору аркылуу жүргүзүүгө укуктуу.

12. Талапкерлерге, саясий партияларга жалпыга маалымдоо каражаттарына жетүүнүн тең шарттарына кепилдик берилет.

13. Шайлоо өткөрүүдө үгүттөө төмөнкүдөй жүзөгө ашырылышы мүмкүн:

1) жалпыга маалымдоо каражаттары аркылуу;

2) көпчүлүк катышкан иш чараларды (чогулуштар жана жарандар менен жолугушуулар, көпчүлүк алдындагы дебаттар жана пикир алышуулар, митингдер, демонстрациялар, жүрүштөр) өткөрүү жолу менен;

3) басылма, көрмө-укма жана башка үгүт материалдарын чыгаруу жана таратуу жолу менен;

4) ушул конституциялык Мыйзамда тыюу салынбаган башка тариздерде.

14. Талапкер, саясий партиялар жалпыга маалымдоо каражаттары аркылуу өзүнүн үгүт иштеринин таризин жана мүнөзүн өз алдынча аныктоого укуктуу.

15. Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызматчылары, шайлоо комиссияларынын мүчөлөрү, байкоочулар, эл аралык байкоочулар, судьялар, диний уюмдардын өкүлдөрү, кайрымдуулук иштери менен алектенген уюмдардын мүчөлөрү, 18 жашка чыга элек адамдар, чет өлкөлүк жарандар жана уюмдар, жарандыгы жок адамдар үгүт жүргүзүүгө, ар кандай үгүт материалдарын чыгарууга жана таратууга укугу жок.

16. Кыргыз Республикасынын аймагында таратылуучу чет өлкөлүк жалпыга маалымдоо каражаттарында шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүүгө тыюу салынат. Шайлоо өткөрүү мезгилинде чет өлкөлүк теле- жана радио программалар жазылып алынган түрүндө берилет. Талапкерлердин ар намысына, кадыр-баркына жана ишкердик беделине шек келтирген теле- жана радио программаларды жазып алып берүүгө тыюу салынат. Мындай учурларда көрсөтүлгөн маалыматтарды таратканы үчүн жергиликтүү жалпыга маалымдоо каражаттары жоопкерчилик тартышат.

17. Эгерде көрсөтүлгөн адамдар ушул жалпыга маалымдоо каражаттарынын уюштуруучулары же интернет-басылманын ээлери жана бир эле убакта талапкерлер же болбосо алардын өкүлдөрү болуп саналса, ушул конституциялык Мыйзамга ылайык, жалпыга маалымдоо каражаттарынын редакцияларынын журналисттерине, башка чыгармачыл кызматкерлерине, ошондой эле кызмат адамдарына маалыматтык теле- жана радио программаларын алып барууга, ушул жалпыга маалымдоо каражаттары жана интернет-басылма аркылуу шайлоону чагылдырууга катышууга тыюу салынат. Ушул эреже мамлекеттик жана жергиликтүү телерадио уюмдарынын мамлекеттик жана жергиликтүү каналдарында талапкерлер акысыз обо убактысын пайдаланганда, ушул конституциялык Мыйзамдын 24-беренесинде каралган тартипте үгүттөп чыгып сүйлөөлөрүнө тиешелүү болбойт.

18. Уюштуруучулары (тең уюштуруучулары, ээлери) мамлекеттик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары же аларга ведомстволук баш ийүүдөгү мекемелер жана ишканалар болуп саналган, толугу менен же жарым-жартылай республикалык же жергиликтүү бюджеттин каражаттарынын эсебинен каржыланган жалпыга маалымдоо каражаттары жана интернет-басылмалары, ошондой эле салык жана милдеттүү төлөмдөрдү төлөөдө башка жалпыга маалымдоо каражаттарына салыштырганда жеңилдиктери бар жалпыга маалымдоо каражаттары жана интернет-басылмалары талапкерлерге, саясий партияларга шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүдө тең мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга милдеттүү.

19. Ушул берененин 18-бөлүгүнүн колдонулушуна туура келбеген жалпыга маалымдоо каражаттары жана интернет-басылмалары талапкерлерге, саясий партияларга келишимдик негизде, Борбордук шайлоо комиссиясы тарабынан бекитилген телерадио уюмдарынын каналдарында обо убактысын, мезгилдүү басылмаларда басма аянтын талапкерлерге, саясий-партияларга берүүнүн тартиби жөнүндө нускамаларга ылайык талапкерлерге, саясий партияларга обо убактысын, басма аянттарын берүүгө укуктуу.

Обо убактысын берүүнүн, мезгилдүү басма сөздө же интернет-басылмада жарыялоо үчүн акы төлөөнүн өлчөмү бардык талапкерлер, саясий партиялар үчүн бирдей болууга тийиш.

20. Шайлоо өткөрүүдө берилген эфирдик убакытты, басылма аянтты же интернет-басылмада жарыялоо укугун төлөөнүн өлчөмү жана башка шарттары жөнүндө маалыматтар тиешелүү телерадио-берүү уюму, мезгилдүү басылманын редакциясы, интернет-басылманын ээлик кылуучусу тарабынан аккредитация максатында шайлоону дайындоо жөнүндө чечим расмий жарыялангандан күндөн тартып 20 календардык күндөн кечиктирбестен, Борбордук шайлоо комиссиясына берилүүгө тийиш. Берилген маалыматтар Борбордук шайлоо комиссиясы тарабынан өзүнүн расмий сайтында, жалпы маалымдоо үчүн шайлоону дайындоо жөнүндө чечим расмий жарыялангандан кийин 25 календарлык күндөн кечиктирбестен жарыяланат.

23-берене. Шайлоо алдында үгүт жүргүзүүнүн мөөнөттөрү

1. Шайлоо алдындагы үгүт бардык талапкерлерди, талапкерлердин тизмелерин каттоо мөөнөтү аяктаган күндөн тартып башталат жана добуш берүү башталганга 24 саат калганда токтойт.

2. Кайра добуш берүүнү өткөрүү учурунда, шайлоо алдындагы үгүт иштери кайра добуш берүүнү дайындоо жөнүндө чечим кабыл алынган учурдан тартып башталат жана кайра добуш берүү башталганга 24 саат калганда токтотулат.

3. Мурда шайлоо комиссияларынын имараттарынан жана жайларынан тышкары жайгаштырылган басылма үгүт материалдары (баракчалар, плакаттар, билборддор жана башка материалдар) добуш берүү күнү мурунку орундарында сакталат.

24-берене. Телекөрсөтүү жана радио боюнча шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү

1. Талапкерлер, талапкерлердин тизмесин көрсөткөн саясий партиялар ушул конституциялык мыйзамдын 22-беренесинин 18-бөлүгүнүн колдонулушуна туш келген жана шайлоо өткөрүлүп жаткан аймактарда телерадио берүүлөрдү жүзөгө ашыруучу телерадио уюмдарынын каналдарында аларга акысыз берилүүчү обо убактысына укуктуу. Көрсөтүлгөн обо убактысы теле- жана радио программалар аудиториянын көпчүлүгүн чогултуучу - саат 20дан саат 24кө чейинкиге мезгилге туура келиши керек.

2. Президентти, Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоодо үгүт жүргүзүү үчүн мамлекеттик телерадио уюму бөлүп берген акысыз обо убактысынын жалпы көлөмү жумуш күндөрү бир сааттан кем болбоого тийиш. Көрсөтүлгөн акысыз обо убактысы, катталган жана берүүгө келген талапкерлердин, талапкерлердин тизмесин көрсөткөн саясий партиялардын ортосунда тең негизде бөлүштүрүлөт.

3. Акысыз бөлүнгөн обо убактысынын жалпы көлөмүнүн үчтөн биринен кем эмеси талапкерлерге, талапкерлердин тизмесин көрсөткөн саясий партияларга дискуссияларды, «тегерек үстөлдөрдү» жана ушуга окшогон үгүт иш чараларын биргелешип өткөрүүлөрү үчүн гана берилет. Бардык талапкерлер, саясий партиялар акысыз оболук убакыттын ушул үлүшүн пайдаланууга тең негиздерде кое берилиши керек.

Телерадио берүү уюмдарынын каналдарындагы биргелешкен үгүт иш чараларына катталган талапкерлер жеке өздөрү гана, саясий партиялар өздөрүнүн ыйгарым укуктуу өкүлдөрү, ишенимдүү адамдары аркылуу катыша алышат. Биргелешкен үгүт иш чараларына катышуудан баш тартуу, биргелешкен үгүт иш чараларга катышуудан баш тарткан, катталган талапкерлер, талапкерлердин тизмесин көрсөткөн саясий партиялар үчүн берилген акысыз обо убактысынын өлчөмүн көбөйтүүгө алып келбейт.

Эгерде талапкерлер, саясий партиянын өкүлдөрү жүйөлүү себептер боюнча биргелешкен үгүт иш чараларына катыша албай калышса, анда биргелешкен үгүт иш чараларына катышпай калган башка талапкерлер, саясий партиялар менен катарда өздөрүнүн обо убактысын пайдаланууну суранууга укуктуу.

4. Ушул конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 18-бөлүгүнүн колдонулушуна туш келген телерадио уюмдары, шайлоонун деңгээлине жараша, талапкерлердин, саясий партиялардын үгүт жүргүзүүсү үчүн акы төлөнүүчү обо убактысынын сактамын калтырууга милдеттүү. Көрсөтүлгөн обо убактысы келишимдин негизинде тиешелүү талапкердин, саясий партиянын талабы боюнча акыга берилүүсү тийиш. Сактамга калтырылган акы төлөнүүчү обо убактысынын жалпы көлөмү акысыз обо убактысынын жалпы көлөмүнөн кем болбошу, ошондой эле акы төлөөнүн өлчөмү бардык талапкерлер, саясий партиялар үчүн бирдей болушу керек.

Мында ар бир талапкер, саясий партия сактамда калтырылган обо убактысынын жалпы көлөмүнөн ал көлөмдү талапкерлердин, саясий партиялардын жалпы санына бөлүштүрүүдөн алынган үлүш чегиндеги убакытты алууга укуктуу.

Мында талапкерлерге, саясий партияларга берилген акы төлөнүүчү оболук убакыттын баасы шайлоо дайындалган күнгө чейинки 6 ай үчүн алынган баадан ашышы мүмкүн эмес.

5. Талапкерлердин, саясий партиялардын өкүлдөрүнүн сүйлөгөн сөзүн бөлүүгө, ошондой эле аларды кандайдыр бир чечмелөөлөр менен коштоого тыюу салынат.

6. Ушул конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 19-бөлүгүнүн колдонулушуна туш келген телерадио уюмдарынын каналдарында талапкерлерге, саясий партияларга обо убактысын берүүнү жөнгө салуунун тартиби Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленет.

7. Талапкерлерге, саясий партияларга, менчигинин түрүнө карабастан, обо убактысын берген телерадио уюмдары обо убактысын ошондой эле шартта (баанын, обого чыгуу убактысынын, убакыт көлөмүнүн бирдейлиги жана башка шарттар) башка талапкерлерге, саясий партияларга берүүгө милдеттүү.

8. Шайлоо алдындагы үгүткө арналган теле жана радио берүүлөрдүн тартиби, көлөмү жана убактысы телерадио уюмдарынын жетекчилиги менен макулдашуу боюнча, шайлоо комиссиялары тарабынан белгиленет жана талапкерлердин, саясий партиялардын ортосунда теңчилик принцибин сактоо менен бөлүштүрүлөт.

25-берене. Басылма жалпыга маалымдоо каражаттары жана интернет-басылма аркылуу шайлоо алдында үгүт жүргүзүү

1. Мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан расмий билдирүүлөрдү жана материалдарды, ченемдик жана башка актыларды жарыялоо үчүн гана уюштурулган басылмаларды кошпогондо, ушул конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 18-бөлүгүнүн колдонулушуна туш келген мезгилдүү басылма жалпыга маалымдоо каражатта-

ры, ошондой эле интернет-басылма талапкерлер, саясий партиялар тарабынан берилген материалдар үчүн тең шарттарда А4 өлчөмүндө бир беттен кем эмес акысыз басылма же тиешелүүлүгүнө жараша электрондук аянтын бөлүп берүүгө тийиш. Адистештирилген (балдар, техникалык, илимий жана башка) басма сөз же интернет-басылмалары үчүн шайлоо өнөктүгүнө кандай гана түрдө болбосун толук катышпаган шартта, кандай гана таризде болбосун үгүт материалдарын жарыялоодон баш тартууга жол берилет.

2. Талапкерлерге, саясий партияларга басма же интернет аянттарын берген мезгилдүү басылмалар менчигинин түрүнө карабастан, ошондой эле шарттарда (баанын, көлөмдүн бирдейлиги жана башка шарттар) башка талапкерлерге, саясий партияларга басма же электрондук аянттарын берүүгө милдеттүү. Мында басма же электрондук аянтынын баасы шайлоо дайындалган күнгө чейинки 6 ай үчүн алынган баадан ашышы мүмкүн эмес.

<...>

28-берене. Шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү укугун кыянат пайдалануулардын жол берилбестиги

1. Шайлоо комиссиялары шайлоо алдында үгүт жүргүзүүнүн белгиленген тартибинин сакталышын көзөмөлдөйт.

2. Шайлоо алдында үгүт жүргүзүүдө жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндиги кыянат пайдаланууга жол берилбейт: улуттук, этностук, расалык, диндик, аймактар аралык кастыкты, гендердик жана башка социалдык артыкчылыктарды, басмырлоолорго, кастыкка чакырууларды үгүттөөгө; же бийликти басып алуу, конституциялык түзүлүштү зомбулук менен өзгөртүү жана мамлекеттин бүтүндүгүн бузуу чакырыктарын; согушту үгүттөөгө; башка мамлекеттердин мамлекеттик жана саясий ишмерлеринин сүрөттөрүн пайдалануу менен фото- жана көрмө материалдарды пайдаланууга жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында тыюу салынган жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндигинен кыянат пайдалануунун башка тариздерине тыюу салынат.

<...>

5. Талапкерлер, алардын өкүлдөрү, саясий партиялардын, жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрү, башка жактар, шайлоо алдындагы өнөктүктөргө катышууда билип туруп жалган маалыматтарга негизделген жана талапкерлердин, саясий партиялардын абийирине, ар-намысына же ишкер беделине зыян келтирген жарыялоолорго жол берүүгө укуксуз. Мындай жарыялоолорго жол берген жалпыга маалымдоо каражаттары талапкердин, саясий партиянын талабы боюнча төгүндөө жарыялоого же чындыкка ылайык келбеген же аны бурмалаган макалага же билдирүүлөргө түшүндүрмө жарыялоого милдеттүү. Төгүндөө же түшүндүрмө атайын рубрикада же болбосо жооп берилип жаткан маалымат басылган тилкеде, ошондой арип менен мезгилдүү басылманын кийинки санында, ал эми телекөрсөтүү же радио боюнча чыгып сүйлөөгө төгүндөө же түшүндүрмө - төгүндөө же түшүндүрмө келип түшкөн күндөн кийинки чыгарылышта берилет.

6. Талапкерге, саясий партияга шайлоо алдында үгүттөө мөөнөтү бүткөнгө чейин алардын кадыр-баркына зыян келтирген маалыматты жарыяланган жалпыга маалымдоо каражаттарында талапкердин, саясий партиянын беделин коргоо иретинде төгүндөө же башка түшүндүрмөлөрдү жарыялоого мүмкүнчүлүк бербегени, ошол жалпыга маалымдоо каражатын сот жоопкерчилигине тартуу үчүн негиз болуп саналышы мүмкүн.

7. Талапкер, саясий партия, ошондой эле алардын өкүлдөрү, жалпыга маалымдоо каражаттары, ушул берененин 2, 3 жана 5-бөлүктөрүнүн талаптарын бузган учурда, шайлоо комиссиялары, шайлоочулар, талапкер, саясий партия, ошондой эле алардын өкүлдөрү, жалпыга маалымдоо каражаттары, укукка каршы үгүт ишин токтотуу жана күнөөлүү адамдарды ушул конституциялык Мыйзамда жана колдонуудагы мыйзамдарда белгиленген тартипте жоопкерчиликке тартуу жөнүндө укук коргоо органдарына, сотко сунуштама менен кайрылууга укуктуу.

Укук коргоо органдары укукка каршы үгүт иштерине бөгөт коюу боюнча чараларды көрүүгө жана табылган фактылар менен көрүлгөн чаралар жөнүндө тиешелүү шайлоо комиссиясына токтоосуз маалымдоого милдеттүү.

<...>

47-берене. Шайлоо укуктарын бузгандык үчүн жоопкерчилик

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык төмөнкү адамдар жазык, администрациялык же башка жоопкерчиликтерди тартат:

<...>

3) талапкерлер, саясий партиялар жөнүндө жалган маалыматтарды билип туруп таркаткандар, же талапкерлердин, алардын жакын туугандарынын жана талапкерлердин, саясий партиялардын өкүлдөрүнүн, ар-намысына жана кадыр-баркына шек келтирген башка аракеттерди жасагандар, же болбосо шайлоо комиссияларынын мүчөлөрүнүн, байкоочулардын, эл аралык байкоочулардын, талапкерлердин, саясий партиялардын, жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрүнүн укуктарын, анын ичинде маалыматтарды жана шайлоо документтеринин көчүрмөлөрүн өз убагында алуу укуктарын бузгандар; же байкоочуларды, эл аралык байкоочуларды, талапкерлерди, талапкерлердин, саясий партиялардын тизмесин, талапкерлердин жана саясий партиялардын өкүлдөрүн, жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрүнүн каттоодон негизсиз баш тарткандар; шайлоо участкаларында шайлоо укуктарын жүзөгө ашырууга тоскоолдук кылгандар; же шайлоо алдында үгүт жүргүзүү эрежелерин бузгандар, анын ичинде добуш берүү күнүнүн алдыңкы күнү жана добуш берүү күнү үгүт жүргүзгөндөр; алардын өз милдеттерин аткарууларына байланыштуу шайлоо комиссияларынын жумушуна тоскоолдук кылгандар же мыйзамсыз кийлигишкендер; добуш берүүчү жайдан шайлоо бюллетендерин алып чыккандар; же шайлоону даярдоого жана өткөрүүгө каражаттардын чыгымдалышы жөнүндө отчетторду, талапкерлердин, саясий партиялардын шайлоо фонддорунун каржылык отчетторун жана шайлоону өткөрүүгө бөлүнгөн бюджеттик каражаттардын чыгымдалышы жөнүндө каржылык отчетторун бербегендер же жарыялабагандар, ошондой эле шайлоого катышуу үчүн ушул конституциялык Мыйзамда каралган өргүүнү берүүдөн баш тарткан жумуш берүүчүлөр.

<...>

1.3. КР «КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ОРГАНДАРЫНЫН ЖАНА ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗАЛДЫНЧА БАШКАРУУ ОРГАНДАРЫНЫН КАРАМАГЫНДА ТУРГАН МААЛЫМАТТАРГА ЖЕТҮҮ ЖӨНҮНДӨ» МЫЙЗАМЫ 28.12.2006-ж.№ 213.

<...>

3-статья. Маалыматка жетүү эркиндигинин кепилдиктери жана принциптери

Ар кимге мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органдарынын карамагындагы маалыматтарга жетүү укугу кепилденет.

Жалпыга жеткиликтүүлүгү, объективдүүлүгү, өз убагында берилиши, ачыктыгы жана ишенимдүүлүгү маалыматка жетүү эркиндигинин негизги принциптери болуп саналат.

Мамлекет ар кимдин маалыматты издөө, алуу, изилдөө, өндүрүү, берүү жана таратуу укуктарын коргойт.

Маалыматка жетүүгө жана таратууга чектөөлөр мыйзамдарда гана белгиленет.

<...>

5-статья. Маалыматтарга жетүүгө чектөөлөр

1. Маалыматтарга жетүүгө чектөөлөр төмөнкүдөй максаттарда белгиленет:

- 1) улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти коргоо;
- 2) калктын ден соолугун же адеп-ахлагын сактоо;
- 3) башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо.

2. Жетүүгө чектөөлөр төмөнкүдөй маалыматтарга карата белгиленет:

1) мамлекеттик сырларды коргоо жөнүндө мыйзам менен аныкталган мамлекеттик сырлар жөнүндө;

2) жеке мүнөздөгү маалымат жөнүндө мыйзам менен аныкталган жеке мүнөздөгү;

3) изин суутпай издөө иштери тууралуу, мыйзам менен белгиленген учурларда кылмыш-жаза иши боюнча өндүрүш жөнүндө;

4) мыйзам менен корголуучу (коммерциялык, банктык, нотариалдык, врачтык, адвокаттык жана башка) сырларды камтыган.

<...>

4. Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органдарынын маалыматтарын камтыган төмөнкү маалыматтар ушул Мыйзамдын максаттарында купуя болуп таанылат:

1) мамлекеттик органдын жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органынын ишинин коопсуздугун камсыз кылуунун уюштуруу-техникалык эрежелерине гана таандык болгон;

2) жабык угуулардын жана жыйналыштардын конкреттүү мазмунун, ошондой эле жабык кеңешме өткөрүүдө же добуш берүүдө кызмат адамынын жеке позициясын чагылдырган.

5. Эгерде мыйзамда белгиленген ыйгарым укуктарын ишке ашырууга байланыштуу аларга белгилүү болгон купуя маалыматтарды ачыкка чыгарышса, мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органдарынын кызмат адамдары Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген жоопкерчиликти тартышат.

<...>

7-статья. Маалымат тууралуу суроо-талап жөнөтүүнүн формалары

1. Мамлекеттик органдарга жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органдарына маалымат тууралуу суроо-талаптар төмөнкү формада жөнөтүлүшү мүмкүн:

- оозеки тикелей же телефон аркылуу кайрылуу;

- тикелей берүү, почта, чабарман менен же электрондук байланыш каналдары аркылуу берилген жазуу жүзүндөгү суроо-талаптар.

2. Суроо-талапка жооп ошол суроо-талап жөнөтүлгөн формада жүзөгө ашырылат.

3. Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органдарынын карамагында турган документ бир нече тилде болгон учурда, ал документ маалымат сураган адам кайрылган тилде берилүүгө тийиш.

<...>

9-статья. Жазуу жүзүндөгү суроо-талаптын формасы жана мазмуну

<...>

Суроо-талап жөнөткөн адам өз суроо-талабынын себебин түшүндүрүүгө милдеттүү эмес. Маалымат сураган адам суроо-талапка өзүнүн байланыш телефонунун номерин, ошондой эле анын ою боюнча суроо-талапты аткарууга көмөк көрсөтүүчү башка маалыматтарды кошууга укуктуу.

<...>

Суроо-талаптын маңызын түзүүдө бардык зарыл документтердин же материалдардын дайындарын так көрсөтүү талап кылынбайт. Эгерде суроо-талаптын маңызы тактоону талап кылса, жооп даярдоого жоопкер адам өз демилгеси боюнча байланыш телефону аркылуу өтүнүч ээсинен суроо-талаптын предметин тактоого укуктуу. Байланыш телефону жок болгон учурда жооп даярдоого жоопкер адам суроо-талаптын маңызын өзалдынча тактайт.

<...>

10-статья. Жазуу жүзүндөгү суроо-талаптарга жооп берүү мөөнөтү

Жазуу жүзүндөгү суроо-талаптарга жооп даярдоо эки жумалык мөөнөттө жүзөгө ашырылат.

Суроо-талапка жооп берүү мөөнөтүн эсептөө мамлекеттик орган жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органы суроо-талапты алган күндөн тартып башталат жана суроо-талапка жоошу почта байланыш бөлүмүнө же автордун өзүнө, же анын чабарманына же өкүлүнө берген же электрондук байланыш каналдары боюнча жөнөтүү катталган күнү аяктайт.

<...>

Эгерде эки жумалык мөөнөттө суроо-талапка жооп даярдоо мүмкүн болбосо, кийинкиге жылдыруунун себебин көрсөтүү менен бул тууралу суроо-талап жиберген адамга билдирилет. Кийинкиге калтыруу эки жумалык мөөнөттөн ашпоосу тийиш.

Суроо-талапка ушул статьяда белгиленген мөөнөттө жооп бербөө же жооптун мөөнөтүн узартуу жөнүндө кабарландырбоо суроо-талапка жооп берүүдөн баш тартуу катары каралат.

11-статья. Жазуу жүзүндөгү суроо-талапты кароо жана канаттандыруу тартиби

<...>

3. Маалымат алуу жөнүндө жазуу жүзүндөгү суроо-талапка берилген жооп кызыкдар адамдын ошол эле суроо-талап боюнча кайталап кайрылуусунун зарылдыгын болтурбоо үчүн толук мүнөздө болушу керек. Суроо-талапты аткаруучу ушуну менен бирге маалымат алууга кызыкдар адамга талап кылынган документтерди жана материалдарды колдонуунун тартиби жөнүндө кепкенеш берүүгө милдеттүү эмес.

4. Суроо-талапка берилген жооп өзүнө төмөнкүлөрдү камтууга тийиш:

1) суроо-талаптын кыскача мазмун-маңызы, берилүүчү документ-

тердин тизмеси, суроо-талапты аткаруучунун фамилиясы жана кызмат орду, жоопко кол коюлган күн камтылган жооптуу кызмат адамынын суроо-талашы аткаруу жөнүндө көрсөтмөсү;

2) эгерде андай маалымдамалар же тексттердин бөлүгү суроо-талапты канааттандыргыдай маалыматтап турса жана документтердин тексттеринин ордуна аларды берүүгө суроо-талашын мүнөзүнө ылайык жол берилсе, берилүүчү документтердин тексттери же болбосо алар же документтердин тексттеринин бир бөлүгү жөнүндө маалымдамалар;

3) чыгымдалуучу материалдардын жана маалыматтык кызмат көрсөтүүлөрдүн наркынын прејскуранты, ошондой эле суроо-талап жөнөткөн адам жашаган калктуу конуштун аймагында турган, жарандардын укуктарын коргоону жана аларды маалыматтык жана китепканалык тейлөөнү, ушул Мыйзамдын негизинде аларга маалымат берүүнү жүзөгө ашыруучу негизги мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органдарынын аталыштарынын тизмеси жана байланыш маалыматтары.

12-статья. Маалымат алуунун кошумча кепилдиктери

1. Эгерде мамлекеттик органда жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органында ушул Мыйзамга ылайык суратылган документтер жана материалдар болбогон жана болушу милдеттүү болбогон учурда бул тууралу сураган адамга билдирилет.

2. Эгерде суратылган документтер башка мамлекеттик органда же жергиликтүү өзалдынча башкаруу органында болуусу милдеттүү болсо, анда суроо-талап ошол суроо-талапка жооп берүүгө милдеттүү тийиштүү органга кайра жөнөтүлөт. Эгерде суроо-талапта байланыш телефону же башка байланыш каражаттары жөнүндө маалыматтар көрсөтүлгөн болсо, суроо-талапты аткаруучу сураган адамга суроо-талапты кайра жөнөткөндүгү жөнүндө билдирет жана бул тууралу жазуу жүзүндөгү суроо-талапка белги коет.

3. Эгерде суратылган документтер элге жарыя кылынган болсо, анда суроо-талашы аткаруучу өзү берген жоопто маалыматты элге жарыя кылуунун тийиштүү булагына шилтеме кылууга акылуу. Ошону менен бирге суроо-талапка берилген жоопто милдеттүү документтерден тышкары маалыматты элге жарыя кылуунун тий-

иштүү булагынын дайындары көрсөтүлөт.

<...>

15-статья. Суроо-талап боюнча маалымат берүүдөн баш тартуунун негиздери

1. Суроо-талап боюнча маалымат берүүдөн төмөнкү негиздер болгон учурда баш тартылышы мүмкүн:

1) суратылган маалыматтар мыйзамдардын жана ушул Мыйзамдын 5-статьясынын негизинде алууга чек коюлган маалыматтардын категориясына киргизилген документтердин бөлүктөрүндө камтылса;

2) суроо-талап ушул Мыйзамдын 9-статьясында каралган талаптарды бузуу менен түзүлсө;

3) бир эле маселе боюнча ошол адамдын суроо-талабы борбордук органдын же анын ведомстволук бөлүмүнүн кароосунда турса, ошондой эле мамлекеттик органда жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органында же алардын ведомстволук бөлүмдөрүндө тийиштүү документтер болбосо жана ушул Мыйзамдын талаптарына ылайык алардын болушу милдеттүү болбогон учурларда.

2. Мамлекеттик орган жана жергиликтүү өзалдынча башкаруу органы кайта суроо-талап түшкөнгө чейин 3 айлык мезгилге тете убакытта ошол эле адамга суроо-талап боюнча берилген маалыматка дээрлик дал келген суроо-талап боюнча маалыматты берүүдөн баш тартууга укуктуу.

3. Маалымат берүүдөн баш тартуу төмөндөгү маалыматтарды камтууга тийиш:

1) маалымат берүүдөн баш тартууга негиз болгон Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын ченемдерине конкреттүү шилтемелер көрсөтүлгөн жүйөө;

2) маалымат берүүдөн баш тартууга карата даттануунун ыкмалары жана тартиби.

<...>

**1.4. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН «ЖУРНАЛИСТТИН
КЕСИПТИК ИШИН КОРГОО ЖӨНҮНДӨ» МЫЙЗАМЫ
5.12.1997-ж. № 88.**

4-статья. Цензурага жол берилбестик

Кыргыз Республикасындагы массалык маалымат чөйрөсүндө цензурага жол берилбейт.

Журналисттен билдирүүлөрдү жана материалдарды алдын ала макулдашууну талап кылууга, ошондой эле материалдын же билдирүүнүн текстин өзгөртүүнү же басма сөздөн (ободон) толугу менен алып салууну талап кылууга эч ким укуксуз.

Журналисттин коомдук кызыкчылык туудурган, граждандардын укуктарына, эркиндиктерине жана мыйзамдуу таламдарына, тиешелүү маалыматка жетүүсүнө чек коюуга жол берилбейт.

<...>

5-статья. Журналисттин укуктары

Кесиптик ишин аткарууда журналист:

- маалымат чогултууга, талдоого жана жайылтууга;
- мамлекеттик органдардан, граждандардын өз алдынча башкаруу органдарынан, коомдук бирикмелерден, ишканалардан, мекемелерден жана уюмдардан коомдук маанилүү маалыматты суратууга жана алууга;
- мамлекеттик же болбосо башка корголуучу сырды, ошондой эле жетүүгө чек коюлган маалыматты камтыгандарды албаганда, документтерге, материалдарга жана маалыматка жетүүгө;
- журналисттик иликтөө жүргүзүүгө;
- даярдалган билдирүүлөрдү жана материалдарды массалык маалымат каражаттары аркылуу өзү кол коюп же болбосо жашыруун ат менен жайылтууга, аларда өз пикирин билдирүүгө;

- белгиленген тартипте жаздыруу, анын ичинде техникалык каражаттарды пайдалануу менен жаздыруу жүргүзүүгө;

<...>

- жарыялоого даярдалган маалыматтарды текшерүү үчүн адистерге кайрылууга;

<...>

6-статья. Журналисттин укуктарын кыянатчылык менен пайдалануунун жол берилгистиги

Коомдук маанилүү маалыматтарды жашырып-жабуу же бурмалоо, маалыматтын ынанымдуулугуна жамынып ушак-айыңдарды жайылтуу максатында ушул Мыйзам тарабынан белгиленген журналисттин укуктарын пайдаланууга жол берилбейт.

<...>

7-статья. Журналисттин милдеттери

Кесиптик ишин жүзөгө ашырууда журналист:

<...>

- даярдалган материалдардын жана билдирүүлөрдүн ынанымдуулугун текшерүүгө, ошондой эле калыс маалымат берүүгө;

<...>

- соттун чечимисиз күнөөсүздүк принцибин сактоого;

- инсандын укуктарын жана эркиндиктерин, ар-намысын жана кадыр-баркын урматтоого милдеттүү.

Журналист кесиптик маалыматты өз максатында колдоно, адамдын жеке турмушу жөнүндө фактыларды жарыялай, ошондой эле аудио- жана көрмө жазуучу жабдууларды маалыматтын булагынын же автордун макулдугусуз пайдалана албайт.

Журналист мыйзамдар тарабынан каралган башка милдеттерди да тартат.

8-статья. Журналисттин кесиптик ишинин кепилдиктери

Журналисттин кесиптик укуктары, ар-намысы жана кадыр-баркы мыйзам тарабынан корголот.

Кесиптик милдеттерин аткарууда журналист инсанга кол тийбестиктин кепилдиктеринен пайдаланат.

Сын материалдарды жарыялагандык үчүн журналистти куугунтуктоого жол берилбейт.

Мамлекет журналистке маалыматты эркин алууга жана жайылтууга кепилдик берет, ал кесиптик ишин жүзөгө ашырууда аны коргоону камсыз кылат.

Журналисттин кесиптик ишине кийлигишүүгө, андан кесиптик милдеттерин аткарууда алынган ар кандай маалыматтарды талап кылууга тыюу салынат.

9-статья. Журналисттик иликтөө

Журналист журналисттик иликтөө жүргүзүүгө укуктуу.

Журналист өзүнүн кесиптик иликтөөсүнүн натыйжаларын массалык маалымат каражаттарында жайылтууга, аларды мамлекеттик органдарга, граждандардын өз алдынча башкаруу органдарына, коомдук бирикмелерге, ишканаларга, мекемелерге, уюмдарга жана кызмат адамдарына өз ыктыяры менен берүүгө укуктуу. Журналисттик иликтөөнүн жүрүшүндө алынган материалдар жана документтер сот тартибинен тышкары алынып коюлбайт же текшерүү иретинде каралбайт.

<...>

13-статья. Журналисттин кесиптик ишин коргоо жөнүндө мыйзамдарды бузгандык үчүн жоопкерчилик

Мамлекеттик органдардын, граждандардын өз алдынча башкаруу

органдарынын, коомдук бирикмелердин, ишканалардын, мекемелердин жана уюмдардын кызмат адамдары:

- цензураны жүзөгө ашыргандык;

- журналисттин мыйзамдуу кесиптик ишине тоскоолдук кылгандык;

- аккредиттөөдөн негизсиз баш тарткандык же аккредиттөөнү туура эмес токтоткондук;

- журналистке кысым көрсөткөндүк, анын кесиптик ишине кийлигишкендик;

- журналисттин материалдарын жана зарыл болгон техникалык каражаттарын мыйзамсыз алып койгондук;

- журналистке ынанымсыз жана калыс эмес маалыматты бергендик үчүн жоопкерчилик тартат.

Журналисттин ушул Мыйзам тарабынан белгиленген укуктарын бузуу, анын ар-намысын жана кадыр-баркын мазактоо, ал тарабынан кесиптик ишин жүзөгө ашырууга байланыштуу журналисттин өмүрүнө, ден соолугуна жана мүлкүнө коркунуч келтирүү, күч колдонуу же кол салуу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликке алып келет.

5.2. ЖМКНЫН МЫЙЗАМ БУЗГАН АРАКЕТТЕРИНЕ БАЙЛАНЫШТУУ КР БШКГА ТҮШКӨН ДАТТАНУУГА КАРАТА БАШКЫ РЕДАКТОРДУН ТҮШҮНДҮРМӨСҮ

Чыг. № ____ Күнү _____

**КР БШКнын арыздарды жана даттанууларды
кароо боюнча Жумушчу тобунун төрагасына**

**Көчүрмөсү: КР Президенти кызматына
талапкер «А»нын ыйгарым укуктуу өкүлүнө**

Сизге урматымды билдирүү менен, 2017-жылдын 2-августундагы чыгыш номери 00-12/1025 катыңызды карап чыгып, «N» ЖМК редакциясы төмөнкүлөрдү белгилейт:

КР Конституциясынын 33-беренеси ар бир адамга **«маалыматты эркин издөө, алуу, сактоо, пайдалануу жана аны оозеки, жазуу жүзүндө же башка ыкма менен жайылтуу укугун»** кепилдейт. «Журналисттин кесиптик ишин коргоо жөнүндө» КР Мыйзамынын 5-беренесине ылайык, журналистке маалымат чогултууга, талдоого жана жайылтууга, аны менен кошо **«мамлекеттик органдардан, жарандардын өз алдынча башкаруу органдарынан, коомдук бирикмелерден, ишканалардан, мекемелерден жана уюмдардан коомдук маанилүү маалыматты»** суратууга жана алууга укук берилген.

«Жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндө» КР Мыйзамынын 15-беренеси ЖМКга **«массалык маалыматты издөөгө, алууга, чыгарууга жана жайылтууга»** укук берүү менен, таратылып жаткан материалдарда тең салмактуу маалыматты берүү милдетин бекитет. «КР Президентин жана КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» КР Конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 3-пунктуна ылайык, ЖМКда жайгаштырылган маалыматтык материалдардын **«мазмуну калыс, так болушу керек, талапкерлердин теңдигин бузбоосу тийиш...»**.

Ошону менен бирге, «Жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндө» КР Мыйзамынын 26-беренеси эл алдында чыгып сүйлөөлөрдү сөзмө-сөз кайталаганы үчүн ЖМК жоопкерчиликтен бошотот.

2017-жылдын 27-июлунда биздин редакция президенттикке катталган талапкерлердин бири «Б» менен маекти жарыялаган. Бул маекте талапкер КР Президенттигине талапкер «А»нын штабынын өкүлдөрү мыйзамга каршы келген иш-аракеттерди жасап жаткан өңдүү пикирин билдирген (толугураак маалымат үчүн видеосюжетти көрүңүз: <https://www.xxxx.kg/1111.html>).

Пикирин билүү үчүн биз талапкер «А»нын штабына кайрылганыбызда, алар талапкер «Б» таратып жаткан маалыматтарды толугу менен четке кагышты. Бул дагы материалда көрсөтүлдү.

Ошентип, «N» редакциясынын жарыялоосунда мыйзамдардын да, редакциялык саясаттын да талаптары сакталган. Материал жоопкерчиликтүү жана тең салмактуу журналистиканын принциптерине шайкеш даярдалган. Себеби анда коомдук мааниси бар маселеге байланыштуу эки тараптын тең пикирлери чагылдырылган.

«N» ЖМК редакциясынын башкы редактору

5.3. СУНУШТАЛГАН КЕЛИШИМДИН ҮЛГҮСҮ

ШАЙЛОО АЛДЫНДАГЫ ҮГҮТ МАТЕРИАЛДАРЫН ЖАЙГАШТЫРУУ ҮЧҮН АКЫСЫЗ БАСЫЛМА АЯНТЫН БЕРҮҮ ЖӨНҮНДӨ № _____ КЕЛИШИМ

_____ ш. 20__ ж. «__» _____
Бир тарабынан _____ (ЖМКнын аталышы), мын-
дан ары «Аткаруучу» деп аталган жана экинчи тарабынан
_____ (катталган талапкердин аты-жөнү же талапкер-
дин финансы маселелери боюнча ыйгарым укуктуу өкүлүнүн аты-
жөнү; же саясий партиянын аталышы), мындан ары «Тапшырыкчы»
деп аталган, _____ (талапкердин паспорту
жана анын күбөлүгү же талапкердин финансы маселелери боюнча
ыйгарым укуктуу өкүлүнүн ишеним каты; же партиянын уставы)
негизинде иш жүргүзгөн, экөө биригип мындан ары «Тараптар»
деп аталгандар төмөнкүлөр тууралуу ушул келишимди түзүштү:

1. КЕЛИШИМДИН ПРЕДМЕТИ

1.1 Аткаруучу ушул Келишимдин шарттары менен Тапшырыкчы-
нын шайлоо алдындагы үгүт материалдарын _____
(басылманын аталышын жазыңыз) жайгаштыруу үчүн акысыз аянт
берүүгө милдеттенет.

1.2. Басылма үгүт материалдарын жайгаштыруу үчүн берилген ба-
сма аянтынын көлөмү, мөөнөтү ушул Келишимге №1 Тиркемеде,
ошондой эле талапкерлер арасында чүчү кулак өткөрүү жөнүндө
ушул келишимдин ажырагыс бөлүгү болуп эсептелген КР БШКнын
протоколунда аныкталды.

1.3. Тапшырыкчыга берилген басма аянтынын жалпы көлөмү: _____.

1.4. Аткаруучу шайлоо алдындагы үгүттү жүргүзүүдө Тапшырыкчы-
га башка талапкерлер, саясий партиялар менен тең шарттарды
камсыз кылууга милдеттенет (берилген акысыз басма аянтынын
көлөмү ж.б.).

2. ҮГҮТ БАСМА МАТЕРИАЛДАРЫН ДАЯРДОО

2.1. Тапшырыкчы Аткаруучуга колдонуудагы кыргыз мыйзамдары-

нын талаптарына, ошондой эле Тараптар кошумча аныктап алган башка шарттарга шайкеш келген шайлоо алдындагы үгүт материалдарынын долбоорун берет.

2.2. Аткаруучу жарыяланчу материалдарды Тараптар аныктаган шарттарда техникалык жактан даярдап, көркөмдүк тариздөөсүн жүзөгө ашырат. Аткаруучу материалга грамматикалык түзөтүүлөрдү киргизүүгө укуктуу.

3. ТАРАПТАРДЫН МИЛДЕТТЕНМЕЛЕРИ

3.1. Аткаруучу ушул келишимге №1 Тиркемеде көрсөтүлгөн көлөмдө жана мөөнөттө үгүт басма материалдарын жайгаштырууга милдеттүү.

3.2. Аткаруучу Тапшырыкчынын жарыялоолорунда үгүт материалдары акысыз жарыяланганы жөнүндө маалыматты Тапшырыкчынын аталышын көрсөтүү менен жайгаштырууга милдеттүү.

3.3. Тапшырыкчы шайлоо алдындагы үгүт материалдарын, ошондой эле үгүт басма материалдарын жайгаштыруу үчүн зарыл болгон маалыматтарды жана документтерди шайлоо алдындагы үгүт материалдар жайгаштырыла турган басылма чыгарууга кол койгонго чейин _____ күндөн кеч эмес мөөнөттө Аткаруучуга берүүгө тийиш.

Тапшырыкчы көрсөтүлгөн мөөнөттө материалдарды бербесе, бул Тапшырыкчы анын үгүт материалдарын жайгаштыруудан баш тартуусу катары таанылат. Мындай учурда Тапшырыкчыга бөлүнгөн басма аянтын Аткаруучу өз ыктыяры боюнча колдоно алат.

3.4. Тапшырыкчы ушул келишимдин шарттарына (2.1-п.) шайкеш келбеген материалды берген учурда Аткаруучу материалды ушул Келишимдин шарттарына шайкеш келтирүүнү талап кылууга укуктуу. Ал 1-Тиркемеде аныкталган, материалды жарыялоого тоскоол болбогон мөөнөттөрдө аткарылууга тийиш.

3.5. Тапшырыкчы зарыл маалыматтарды бербесе (1.2-п.) же аларды ушул Келишимде белгиленген мөөнөттөрдү (1.2-п.) бузуп берсе, Аткаруучу өз ыктыяры боюнча төмөнкүлөрдү жасоого укуктуу:

- үгүт басма материалдарын жайгаштыруу мөөнөтүн өзгөртүүгө;
- Тапшырыкчынын мындай аракеттерин (аракетсиздигин) үгүт ма-

териалдарын жайгаштыруудан бир тараптуу баш тартуусу катары таанууга.

3.6. Аткаруучу ушул Келишимдин негизинде жарыяланган үгүт материалдарына кандай гана түрүндө болбосун редакциялык чечмелөөлөрдү, ошондой эле Тапшырыкчы менен макулдашылбаган баш теманы жана сүрөттөрдү кошпоого милдеттенет.

4. АТКАРЫЛГАН ЖУМУШТУ КАБЫЛ АЛУУНУН ШАРТТАРЫ ЖАНА ТАРТИБИ

4.1. Ушул Келишим боюнча жумуштарды аткаргандан кийин Аткаруучу Тапшырыкчыга кол коюлган жумуштарды тапшыруу-кабыл алуу актысын Тапшырыкчыга кол коюуга жиберет.

4.2. Эгерде актты алган күндөн тартып _____ жумушчу күндүн ичинде Тапшырыкчы Аткаруучуга кол коюлган актты бербесе же бул актка кол коюудан баш тарткан жүйөсүн жибербесе, Аткаруучу ушул Келишим боюнча жумуштарды аткарды жана Тапшырыкчы аны кабыл алды деп таанылат.

5. ТАРАПТАРДЫН ЖООПКЕРЧИЛИГИ

5.1. Тараптар ушул Келишим боюнча өз милдеттерин аткарбаган же талаптагыдай аткарбаган учурда алар Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликке тартылышат.

5.2. Үгүт материалдарынын мазмуну жана анын колдонуудагы мыйзамдардын талаптарына шайкештиги үчүн толук жоопкерчиликти Тапшырыкчы алат. Тапшырыкчыга Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарынын талаптарына каршы келген же үчүнчү жактардын укуктарын жана Мыйзам менен корголгон кызыкчылыктарын бузган шайлоо алдындагы үгүт материалдарын басылмага жайгаштыруу үчүн берүүгө тыюу салынат.

5.3. Тапшырыкчы үчүнчү жактардын укуктарын жана мыйзам менен корголгон кызыкчылыктарын же Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын талаптарын бузган үгүт материалдарын жайгаштырганына байланыштуу Аткаруучуга доо арыздар жана башка дооматтар берилген учурда Тапшырыкчы мындай доолордун жана

дооматтардын натыйжасында Аткаруучуга келтирилген зыяндын, анын ичинде сот чыгымдарын, соттун чечими боюнча алынган акча каражаттарын жана адвокаттын кызмат көрсөтүүсүнө кеткен чыгымдарды төлөп берет.

5.4. Тапшырыкчынын үгүт материалдарын жайгаштыруу үчүн басма аянтын берүү мөөнөттөрүн жана шарттарын сактоо бөлүгүндө шайлоо жөнүндө мыйзамдарды бузганы үчүн Аткаруучу жоопкерчиликке тартылат.

6. КЕЛИШИМДИ МӨӨНӨТҮНӨН МУРДА ТОКТОТУУ

6.1 Ушул Келишим Тараптардын макулдашуусу боюнча, ошондой эле экинчи Тарап ушул Келишим боюнча өз милдеттенмелерин аткарган учурда каалаган Тараптын чечими боюнча токтотулушу мүмкүн.

7. ФОРС-МАЖОР

7.1. Тараптар өз эркинде болбогон жагдайлардан улам, б.а., чукул кырдаалдарга байланыштуу ушул Келишим боюнча өз милдеттенмелерин жарым-жартылай же толук аткара албай калган учурда жоопкерчиликтен бошотулушат. Өз милдеттенмелерин аткарууга жөндөмсүз болуп калган Тараптардын бири мындай жагдай түзүлгөндөн кийин ____-күндөн кечиктирбестен экинчи Тарапты бул тууралуу кабардар кылышы керек.

7.2. Ушул Келишимдин 7.1-пунктунда каралган жагдайларга төмөнкүлөр кирет: табигый кырсыктар, иш таштоолор, аскердик аракеттер, өрттөр, Тараптардын ушул Келишим боюнча өз милдеттенмелерин аткаруусуна таасирин тийгизген мамлекеттик органдардын жазма эскертүүлөрү, буйруктары же башка административдик кийлигишүүлөрү.

8. КОРУТУНДУ ЖОБОЛОР

8.1. Ушул Келишим ага Тараптар кол койгон учурдан тартып күчүнө кирет жана Тараптар өз милдеттенмелерин толук аткарганга чейин күчүндө болот. Ушул Келишимге бардык өзгөртүүлөр жана толуктоолор анын ажырагыс бөлүгү болуп эсептелинет.

8.2. Ушул Келишимди аткаруунун жүрүшүндө Тараптар ортосунда пайда болгон бардык талаш-тартыштар сүйлөшүү жолу менен чечилет. Эгерден мында мунаса табылбаса, анда алар соттук тартипте чечилет.

8.3. Тараптар ушул Келишим боюнча өз милдеттенмелерин аткарууну үчүнчү жактарга тапшыра албайт.

8.4. Ушул Келишим Тараптардын ар бири үчүн бериле турган эки анык нускада түзүлдү.

9. ТАРАПТАРДЫН ДАРЕКТЕРИ, РЕКВИЗИТТЕРИ ЖАНА КОЛ ТАМГАЛАРЫ

Аткаруучу

Тапшырыкчы

20__-жылдын «__» _____
№__ Келишимге №1 Туркеме

Үгүт материалдарын жайгаштыруу графиги

_____ ш.

20__-ж. «__» _____.

Чүчү кулактын жыйынтыктарына ылайык, шайлоо алдында үгүт өткөрүү үчүн акысыз басма аянтын берүүнүн төмөнкүдөй графиги макулдашылды:

Басылманын жана материалдын аталыштары	Жарыяланган күнү, номери, тиражы	Тилкеде жайгашкан орду	Көлөмү

Тараптардын кол тамгасы:

Аткаруучу

Тапшырыкчы¹⁷

¹⁷ Тапшырыкчы - ЖМК, катталган талапкер же талапкердин финансы маселелери боюнча ыйгарым укуктуу өкүлү же саясий партия.

КР МЕДИА ПОЛИСИ ИНСТИТУТУ. НЕГИЗГИ МАКСАТТАР ЖАНА МИЛДЕТТЕР:

МЕДИАТОРЛУК ЖАНА ЖМК МАСЕЛЕЛЕРИ БОЮНЧА КЕП-КЕҢЕШТЕР

МЫЙЗАМДАРДЫ ТАЛДОО ЖАНА МЫЙЗАМ ДОЛБООРЛОРУН ЖАРАТУУ

ОКУТУП-ҮЙРӨТҮҮЧҮ ЖАНА КОНСАЛТИНГ КЫЗМАТТАРЫ

СОТТУК ЖАКТОО ЖАНА УКУКТУК АУДИТ

МЕДИА ЖАКТООЧУ

ИНСТИТУТ
МЕДИА
ПОЛИСИ

Тел: +996 312 961 960
www.media.kg
E-mail: mpi@media.kg

Фото-иллюстрациялардын булактары:

2-, 16-бет
6-бет
38-бет

- Getty Images
- wellphoto/shutterstock
- kenesh.kg